

“Ik voel mij minder alleen en mijn kinderen kunnen nu meedoen”

EVALUATIE VAN “OPGROEIEN IN ARMOEDE”
EEN PROGRAMMA VAN KANSFONDS

Marian van der Klein
Mariam Badou
Femke Stoutjesdijk
Lisa Wilderink

“Ik voel mij minder alleen en mijn kinderen kunnen nu meedoen”

EVALUATIE VAN “OPGROEIEN IN ARMOEDE” EEN PROGRAMMA VAN
KANSFONDS

Opgedragen aan Trudi Nederland 1953-2017

Verwey-Jonker Instituut, juli 2019

Auteurs:

Marian van der Klein

Mariam Badou

Femke Stoutjesdijk

Lisa Wilderink

inhoud

Samenvatting	3	5 De deelnemers aan het woord: kinderen en opvoeders	24
1 Introductie: over het onderzoek en het balansmodel	6	5.1 Mening over het project	24
1.1 Het Balansmodel: draaglast en draagkracht in balans	6	5.2 Opvoeders over de belangrijkste beschermende factoren	25
1.2 Deze rapportage: proces en voortgang van de projecten	7	5.3 Deelnemers over de beschermde factoren voor kinderen	27
2 Een programma in drie lichten	8	6 Conclusies in highlights	30
2.1 De eerste lichting (2014): bevorderen van veerkracht bij ouders en kinderen	8	6.1 Voor de ouders/opvoeders deelname van belang omdat ...	30
2.2 De tweede lichting (2016): gezinnen met jonge kinderen	9	6.2 Voor de kinderen deelname van belang omdat ...	31
2.3 De derde lichting (2017): aandacht voor de buurt, taal en gezondheid	11	7 Een geslaagd programma: gezinnen meer in balans	32
2.4 Rode lijn op programmaniveau: projectfocus op domein 1 en 3	12	7.1 Minder alleen, meer meedoen	32
3 De projectleiders over het proces	15	7.2 Meer in balans, meer veerkracht	33
3.1 Methode van de projecten over het algemeen volgens plan	15	8 Bijlage I: Projecten in Opgroeien en opvoeden in armoede	34
3.2 Bereiken van de doelgroep lukt het best met een persoonlijke benadering	15		
3.3 Samenwerking met scholen en dergelijke verloopt goed door gezamenlijk doel	16		
4 De projectleiders over de effecten	17		
4.1 Voortgang op beschermende factoren voor opvoeders	17		
4.2 Voortgang op beschermde factoren voor kinderen	21		

Samenvatting

Programma Opgroeien in armoede bevordert de veerkracht en het zelfvertrouwen van ouders en kinderen.

Vijf jaar lang ondersteunde Kansfonds in het programma Opgroeien in Armoede 54 projecten die zich richten op gezinnen in armoede (2014- 2019). Het programma wilde een bijdrage leveren aan “het verminderen van armoede door de draaglast van de gezinnen te verkleinen en [hun] draagkracht te vergroten”. De ouders en de kinderen die meededen aan de projecten kregen hulp en ondersteuning van vrijwilligers, maatjes en professionals. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde het programma. De onderzoekers legden projectleiders en deelnemers vragenlijsten voor en spraken in focusgroepen met de projectleiders over de kansen en knelpunten in het werken met opvoeders en kinderen die op of onder het minimum leven.

Rapportcijfer 9

Vijf jaar na de start van Opgroeien in armoede kunnen de projectleiders en Kansfonds tevreden zijn over de opbrengst van het programma. De ouders en de kinderen die aan de projecten deelnamen spreken in ontroerende bewoordingen over hun ervaringen:

“Ik voel mij minder alleen en mijn kinderen kunnen nu meedoen”, vertelde een van de moeders.

Met ongeveer twee derde van de projecten is een grotere doelgroep dan verwacht bereikt. Slechts 8 van de 54 projecten vielen voortijdig af. Vooral op basis van de positieve ervaringen van de ouders en de kinderen spreken de onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut van een geslaagd programma. De projecten krijgen het rapportcijfer 9 van de deelnemers voor wie de activiteiten bedoeld waren.

Veerkracht, opvoedondersteuning en sociaal leven: positieve aandacht

Veel projecten in het programma richten zich op het versterken van beschermende factoren in het persoonlijk leven van gezinnen die in armoede leven:

- Ze bevorderen de veerkracht en het zelfvertrouwen van ouders en kinderen.
- Ze willen opvoedondersteuning bieden.
- Ze werken aan de sociale contacten en de maatschappelijke participatie van ouders en kinderen.

Volgens de projectleiders is het heel belangrijk dat alle uitvoerders – maatjes, professionals en vrijwilligers – van het project een positieve benadering hanteren:

“Niet oordelen, complimenten maken, deelnemers zelf verantwoordelijk maken, het voordoen via training, luisteren, en vieren wat er te vieren valt.”

Voor de opvoeders en de kinderen zijn positieve aandacht, en bevordering van het eigen initiatief cruciaal. De deelnemers moeten serieus worden genomen, ook de kinderen:

“Het gaat er om de kinderen te laten ervaren wat ze zelf samen kunnen bereiken”, zei één van de projectleiders.

Ouders leren van elkaar

Voor de ouders en andere opvoeders die meedoen, zijn de mensen van de projecten cruciaal. De ondersteuning die zij krijgen van professionals en vrijwilligers ervaren zij als leerzaam. Maar ook dat ze kunnen leren van elkaar en ervaringen kunnen delen is enorm waardevol. Het is fijn om de problematiek met elkaar te kunnen delen:

“Ideeën uitwisselen, spuien, tips van anderen ‘hoe pak jij dat aan’. Ik voelde mij daardoor minder alleen in de slapeloze nachten die er ook bij horen”, zegt een van de deelnemers.

De ouders en opvoeders krijgen daardoor zelfvertrouwen en ze weten beter welke oplossingen er zijn voor de dagelijkse problemen waar zij mee kampen. De projectleiders en de deelnemers laten zien dat sommige dingen nog steeds moeilijk blijven:

“Flexibiliteit is zo iets. Bij onverwachte problemen is dat nog steeds moeilijk voor de ouders, ook na deelname aan het project”, vertelt een projectleider.

Flexibiliteit blijkt moeilijk te versterken bij de minima. De gezinnen hebben vooral behoefte aan stabiliteit en rust. Dan kan de stress een beetje weggeven en ontstaat er ruimte om weer beter na te denken over de problemen en de mogelijke oplossingen. Als ouders minder stress ervaren gaat het ook beter met de kinderen.

Ontmoeting en direct persoonlijk contact

Voor ouders werken ontmoetingsactiviteiten, interactieve workshops, en lotgenotencontact. Voor de ontwikkeling van probleemoplossende vaardigheden is het beheersen van de Nederlandse taal essentieel. Daarnaast is een veilige sfeer belangrijk en een positieve, coachende aanpak waarin ouders worden gestimuleerd zelf een probleem op te lossen (maar hen tevens een vangnet wordt geboden als het niet lukt). Direct persoonlijk contact en het dicht bij de opvoeders staan, is belangrijk:

“Ouders zijn veel aan het overleven, en als je te ver van hen af staat, kun je minder probleemoplossend bezig zijn.”

Wat betreft de open en eerlijke begeleiding die nodig is, vertellen de projectleiders dat niet alle vrijwilligers daartoe in staat zijn: *“Kwetsbare, incapabele vrijwilligers werken juist averechts”*.

Kinderen worden blijer en leren praktische vaardigheden

Voor kinderen is meedoen aan de projecten van Kansfonds vooral van belang omdat ze er zelfvertrouwen van krijgen en omdat ze mee kunnen doen aan activiteiten waar thuis geen geld voor is. Ouders die op of onder het minimum leven hebben vaak geen geld voor sport – of hobbyclubs. De projecten maken dit soort vrijetijdsbesteding bereikbaar voor de gezinnen en dat wordt enorm gewaardeerd door de kinderen.

“Ik weet beter wat er te doen is in de stad. Ik heb ontdekt wat er leuk is om te doen en wat ik zelf leuk vind om te doen”, zegt een van de jonge deelnemers.

Bijna alle kinderen die deelnamen aan de projecten zijn blijer met zichzelf geworden, en ze leren veel praktische vaardigheden: ze krijgen bijvoorbeeld hulp bij lezen, rekenen, taal of koken. Maar ook de weg naar de bieb wordt genoemd, en het makkelijker samen spelen met andere kinderen.

“Ik voel me vrolijk omdat ik meer durf en omdat ik veel vrienden gemaakt heb. Ik durf met jongens te praten die ik helemaal niet ken.”

Over de activiteiten die zich alleen richten op kinderen hebben sommige projectleiders twijfels:

“Dan blijft de situatie thuis hetzelfde... en schiet de veerkracht van het kind er op er op den duur weinig mee op.”

Laagdrempelig, in de buurt, geen inschrijfgeld

Projectleiders noemen de volgende aandachtspunten bij het organiseren van activiteiten voor kinderen in armoede: regelmaat in de activiteiten, geen inschrijfgeld, een veilige en prettige sfeer op een laagdrempelige locatie in de buurt. “De kinderen moeten niet het gevoel krijgen dat de activiteit speciaal voor ‘arme’ kinderen is georganiseerd.

Er is vaak schaamte die ze overnemen van hun ouders. Ze moeten zich niet apart gezet voelen, ze willen geen uitzondering zijn.”

Sommige projectleiders pleiten voor een structurele nabespreking met de kinderen om samen te reflecteren over de leerervaring. Anderen zijn daar erg tegen en willen het zo gewoon mogelijk houden. Rolmodellen kunnen de kinderen helpen in het dagelijks leven, maar het allerbelangrijkst is om hen de mogelijkheid te geven mee te praten over dingen in hun eigen omgeving.

Tips

Tip 1: Werven via de persoonlijke weg

De meeste projectleiders in het programma besteden veel aandacht aan de werving van ouders en kinderen. Ze vertellen dat je het best zoveel mogelijk persoonlijke kanalen kunt inzetten om de doelgroep te bereiken:

“Ze moeten je kennen. Dus maak je activiteiten bekend via scholen, via sociale media, via andere ouders, en natuurlijk via eerdere deelnemers. Mond op mond reclame werkt vaak het beste!”

Natuurlijk kan je ook andere professionals vragen om de ouders op jouw project te attenderen: zorg voor huisartsen, conciërges, buurtteams en schooldirecteuren in je netwerk. Als die enthousiast zijn en het project bekend maken, geeft dat de mensen waar het om gaat een zetje om ernaar toe te gaan. De persoonlijke band blijft ook na de werving belangrijk: vertrouwen is de beste basis om vorderingen te maken.

Tip 2 Bottom up werken met ervaringsdeskundigheid

Omdat lotgenotencontact, samenzijn en herkenning zo belangrijk blijken om te kunnen leren en zelfvertrouwen op te bouwen, verdient het aanbeveling om op zoek te gaan naar ervaringsdeskundigen die een rol kunnen spelen in het project. Zij kunnen helpen om bottom up te werken. Als de ervaringsdeskundigen een vaste waarde zijn in het project kunnen professionals en vrijwilligers ook makkelijker contact maken met de doelgroep. Er is dan sneller vertrouwen in elkaar waardoor open en eerlijk contact mogelijk is. Bovendien weten zij uit eigen ervaring welke thema's spelen in het leven als er weinig geld is. Huis-, tuin- en keukenthema's zoals verjaardagsfeestjes of geld voor eten. Maar zij kennen ook de mindset waar armoede de mensen in kan brengen. Vaak zorgt financiële stress er bijvoorbeeld voor dat mensen minder energie en geduld kunnen opbrengen voor de opvoeding.

1 Introductie: over het onderzoek en het balansmodel

Kansfonds ondersteunde in het programma *Opgroeien in Armoede* (2014-2019) 54 projecten die zich richten op gezinnen in armoede. Doel van het programma was “een bijdrage te leveren aan het verminderen van armoede door de draaglast van de gezinnen te verkleinen en de draagkracht te vergroten”. Hulp en ondersteuning aan kinderen en hun opvoeders staat centraal in de projecten. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde het programma. Wij deden vragenlijst-onderzoek onder de projectleiders en de deelnemers, en we spraken in focusgroepen met de projectleiders over de kansen en knelpunten in hun werk. Er zijn in de loop van de tijd acht projecten gestopt met de deelname aan Kansfonds-programma (zie bijlage I). Dat zet het totaal aantal projecten dat de eindstreep van het programma haalde op 46. In deze eindrapportage vertelt het Verwey-Jonker Instituut wat het programma als geheel heeft bereikt.

Om de projecten en het programma systematisch te kunnen volgen gebruiken we het Balansmodel. Dat model is door onze in 2017 overleden collega Trudi Nederland ontwikkeld. Het biedt een theoretisch kader om de opbrengsten van de projecten voor een leven in armoede in kaart te brengen.¹ Trudi Nederland was een expert op het gebied van onderzoek naar leven in armoede en heeft in vele onderzoeken het beleid bestudeerd, de pogingen om de armoedesituatie te verbeteren in kaart gebracht én de mensen zelf aan het woord gelaten.

De kern van het Balansmodel is dat kinderen en opvoeders weliswaar (te) weinig geld (kunnen) hebben, maar toch beter in balans kunnen komen. Zij kunnen zelfredzaam zijn en voldoende participeren als de drie levensdomeinen ‘in balans’ zijn en als de draaglast en draagkracht in een bijzonder domein tegen elkaar opwegen. Domein 1

is het domein van het persoonlijke leven (privésfeer). Domein 2 het domein van werk, sociale zekerheid en voorzieningen en domein 3 het domein van het sociale leven.

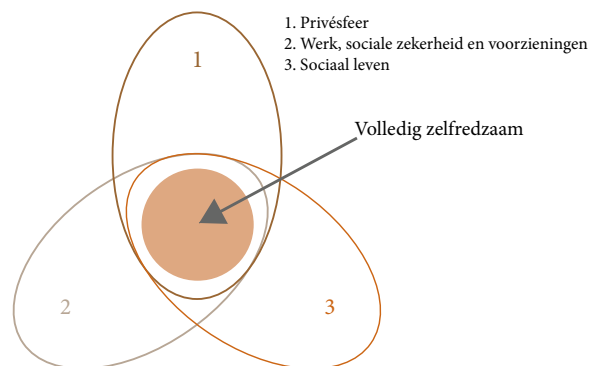
Met het Balansmodel in de hand hebben we de projecten uit Kansfonds-programma indicatoren gegeven die bij domein 1,2 of 3 horen. De indicatoren zijn beschermende factoren voor de gezinnen. Als de projecten de kinderen en ouders/opvoeders weten te stimuleren op deze beschermende factoren, dan wordt het voor hen makkelijker om te gaan met de problemen die te maken hebben met armoede.

1.1 Het Balansmodel: draaglast en draagkracht in balans

In het eerste leefdomein vindt de participatie in het persoonlijke leven plaats. Hieronder vallen onder andere de huishouding, opvoeding, zorg voor gezondheid, mantelzorg, milieuzorg en de omgang met vrienden, kennissen en familie. Het gaat in dit domein om persoonlijke zelfredzaamheid. Heeft iemand voldoende competenties om de last van de dagelijkse taken te dragen. In het tweede leefdomein, de sfeer van werk, sociale zekerheid en voorzieningen, vindt de opleidings-, de voorzieningen – en de arbeidsparticipatie plaats. De deelname aan arbeid wordt van oudsher als participatie begrepen, maar het gaat in dit leefdomein ook om gebruik te maken van de gezondheidszorg en de participatie in beleid en politiek. Hetzelfde gaat op voor het gebruikmaken van uitkeringen en gemeentelijke voorzieningen, de inkomensondersteuning enzovoorts. Al deze soorten participatie zijn onderdeel van fysieke en financiële zelfredzaamheid. En in het derde leefdomein gaat het om sociale participatie in de recreatie, het welzijns-werk, het vrijwilligerswerk, politiek, sociale netwerken, sport en cultuur. We hebben het dan over de sociale zelfredzaamheid van de gezinnen.

¹ Zie o.a. Nederland, T. e.a. (2010). *Nergens in beeld. Leven op het minimum in Roosendaal*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. En: Nederland, T. e.a. (2017). *Voor het evenwicht van kwetsbare inwoners. Deelonderzoek effectevaluatie van het programma kwaliteit van de samenleving*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Figuur 1. Het balansmodel

Uitgangspunt van het model is dat in het leven van de kinderen en hun opvoeders balans ontstaat als hun draaglast (risicofactoren) en draagkracht (beschermende factoren) in de drie leefdomeinen in evenwicht zijn. De draagkracht bestaat uit wat iemand kan hebben, zijn prestatie – en zijn uithoudingsvermogen en zijn competenties. Draagkracht ontstaat door het mobiliseren van de eigen kracht en hulpbronnen, zoals veerkracht en eigenwaarde, en hulp van personen uit het persoonlijke netwerk of door professionals die de problemen kunnen compenseren. De draaglast bestaat uit het totaal van eisen dat aan iemand worden gesteld. Deze eisen liggen op verschillende gebieden: lichamelijk, geestelijk, sociaal of maatschappelijk. Om als mens in balans te zijn, moeten de draaglast en de draagkracht in evenwicht zijn.

1.2 Deze rapportage: proces en voortgang van de projecten

Disbalans betekent in het model dat er te weinig beschermende factoren zijn die een tegenwicht bieden aan de risicofactoren. Alle projecten richten zich op het versterken

van de beschermde factoren. In hoeverre dat lukt, evalueren wij in dit onderzoek. De projecten zijn verspreid over drie lichtingen: gestart in oktober 2014, januari 2016 of januari 2017. In deze rapportage bespreken we alle drie deze lichtingen.

Allereerst beschrijven we in hoofdstuk 2 waar de projecten zich op richten en welke beschermende factoren (indicatoren) daarbij horen. We focussen in deze evaluatie op de belangrijkste en vaakst voorkomende indicatoren. Er is een set beschermende factoren voor ouders en opvoeders waar de projecten in het programma gezamenlijk aan bijdragen. En er is een set beschermende factoren voor kinderen.

In hoofdstuk 3 staan de projectleiders centraal. Projectleiders van 51 projecten² vulden een vragenlijst in over de methode die zij hanteren, het bereiken van de doelgroep, de samenwerking en hun inschatting van voortgang op de indicatoren. In hoofdstuk 3 bespreken we hun respons op het bereik van de doelgroep, de gehanteerde methode en de samenwerkingsprocessen. In hoofdstuk 4 bespreken we de respons van de projectleiders over de effecten van hun projecten op de deelnemers. In hoofdstuk 5 bespreken we de respons van de vragenlijsten onder de deelnemers zelf: de ouders en kinderen die bij de projecten kwamen. Het Verwey-Jonker Instituut zette de deelnemersvragenlijsten via de projectleiders uit. Van 41 projecten ontvingen wij ingevulde vragenlijsten van deelnemers terug (zie hoofdstuk 5). Acht van de 51 projectleiders deden al niet meer mee aan het Kansfonds-programma toen het moment aanbrak voor de vragenlijsten aan de deelnemers. Van drie projecten waren de vragenlijsten van de deelnemers onbruikbaar voor het onderzoek. We eindigen deze rapportage met de conclusies en leerpunten voor de projecten.

² Ten tijde van het uitzetten van de projectleidersvragenlijst waren er al 3 projecten uit de eerste lichting afgevalen.

2 Een programma in drie lichtingen

Vanaf 2014 zijn er drie lichtingen projecten geweest die gestart zijn in oktober 2014, januari 2016 en januari 2017; met ieder respectievelijk 20, 18 en 16 projecten. Op de kaartjes in dit hoofdstuk is de geografische verdeling van de projecten over Nederland per lichting te zien. Per lichting benoemen we hier de belangrijkste indicatoren. Het Verwey-Jonker Instituut heeft indicatoren toegekend op basis van de projectomschrijving die de projecten en Kansfonds aanleverden. Elk project kreeg meerdere indicatoren toegekend. Elk leefdomein (1, 2 en 3) hebben een aantal indicatoren voor opvoeders en een aantal indicatoren voor kinderen. Er is per project steeds een set toepasselijke indicatoren voor opvoeders en ouders toegekend en een set toepasselijke indicatoren voor kinderen. Behalve natuurlijk bij de projecten die alleen op ouders gericht waren. In de slotparagraaf focussen we op de indicatoren die op programmaniveau het vaakst voorkomen (zie tabel 7 en 8). Hier komen de rode lijnen van het programma *Opgroeien in armoede* aan de orde.

2.1 De eerste lichting (2014): bevorderen van veerkracht bij ouders en kinderen

De eerste lichting bestaat uit 20 projecten die in 2014 van start zijn gegaan.³ De eerste lichting is qua doelgroep de meest brede lichting. De eerste oproep van Kansfonds – toen nog Skanfonds – was relatief open: alle projecten die zich richten op gezinnen in armoede met kinderen tot en met twaalf jaar konden een aanvraag doen. Dit levert rijke verzameling projecten op: van *Money School* in Amsterdam dat zich richt op het vergroten van kennis over geldzaken bij kinderen tot *Kindersymfonie Plus* in Den Haag

dat inzet op kracht, weerbaarheid en zelfredzaamheid van moeders die leven in een isolement. Van *Bijdehand* een maatjesproject dat talenten van kinderen in Friesland wil ontdekken tot het project van het *Buurtpastoraat Geuzenwijk* in Utrecht, waar via de presentiebenadering van Andries Baart langzaam en gestaag aan onderlinge vertrouwensbanden wordt gewerkt.

De brede oproep leidt in de eerste lichting tot een breed scala aan indicatoren. Veel indicatoren werden maar één of twee keer toegewezen. Maar de indicator ‘bevorderen van veerkracht’ komt het vaakst voor. Negen projecten richten zich op het bevorderen van veerkracht bij kinderen; vier projecten op het bevorderen van veerkracht bij opvoeders. Veerkracht definieert het Balansmodel als *het in staat zijn om in moeilijke tijden positief, toekomstgericht en sterk te blijven, oftewel ‘terug te veren’*.

Daarnaast zijn in de eerste lichting – als het gaat om opvoeders – ook de indicatoren ‘opvoedondersteuning’, ‘ontwikkelen probleemoplossende vaardigheden’ en ‘mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk’ vaak aan de orde bij de projecten. Voor de kinderen zijn naast veerkracht de indicatoren ‘deelname aan het sociale leven’ (bij 7 projecten) en ‘medezeggenschap’ (bij 2 projecten) vaak toegekend in de eerste lichting.

Tabel 1. Meest voorkomende indicatoren opvoeders (projecten gestart in 2014)

Indicator	Aantal
Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk (domein 3)	5
Bevorderen veerkracht (domein 1)	4
Opvoedingsondersteuning in het project (domein 1)	4
Probleemoplossende vaardigheden (domein 1)	4

³ Wij rapporteren hier over achttien projecten. Drie projecten van de eerste lichtingen zijn voortijdig beëindigd. Door de projectleider van een van deze drie is de vragenlijst nog ingevuld en om die reden meegenomen in deze rapportage.

Tabel 2. Meest voorkomende indicatoren kinderen (projecten gestart in 2014)

Indicator	Aantal
Bevorderen veerkracht (domein 1)	9
Deelname aan het sociale leven (domein 3)	7
Medezeggenschap (domein 3)	2

De meeste indicatoren van de eerste lichting bevinden zich in het domein van het persoonlijke leven (domein 1). De drie andere indicatoren – ‘medezeggenschap’, ‘deelname aan het sociale leven’ en ‘mogelijkheden voor de opbouw van een sociaal netwerk’ – zijn onderdeel van het sociale leven (domein 3).

2.2 De tweede lichting (2016): gezinnen met jonge kinderen

De tweede lichting bestaat uit 18 projecten die in januari 2016 van start zijn gegaan. De tweede lichting richt zich op gezinnen met jonge kinderen, en dan met name op de ouders en opvoeders van kinderen van 0-4 jaar. Er zijn niet zoveel projecten in deze lichting die indicatoren voor kinderen hebben mee gekregen. De projecten zijn bezig met zaken van volwassenen dichtbij huis: wonen, gezonde voeding, koken, bewegen, opvoeden en financiële zelfredzaamheid. Bij het project *Kinderen van de voedselbank bij Resto van Harte*⁴ worden wekelijks eenoudergezinnen voorzien van een gezonde maaltijd. *Samen sta je sterk* in Amersfoort ondersteunt gezinnen met een gezinsmaatje om de band tussen ouder en kind te versterken en het project *Jonge studerende moeders* in

Overzicht projecten 1e lichting Opvoeden en Opgroeien In Armoede 2014

4 Er zijn totaal 9 resto's in Amsterdam, Tilburg, Den Haag, Alkmaar en Rotterdam

Eindhoven helpt jonge moeders bij het combineren van studie en de opvoeding van de kinderen. Ook zijn er in deze lichting projecten die zich richten op vaders. Eén project doet dat exclusief: *Vader en kind, mankracht* in Groningen. Daarnaast wil ook het project *Jonge gezinnen* in Amsterdam graag vaders meer bij de opvoeding betrekken. In Amsterdam zet het project in op een geïntegreerde benadering van wonen en leren.

Ook in deze lichting zijn de indicatoren uit domein 1 en 3 van het Balansmodel weer goed vertegenwoordigd (zie tabel 3 en 4). Veel projecten in de tweede lichting richten zich bij de opvoeders op 'ondersteuning door netwerk' (7x) en op mogelijkheden voor *de opbouw* van een sociaal netwerk (5x); beiden in domein 3. In domein 1 is het 'bevorderen van veerkracht' weer vaak aan de orde (5x) en wordt er binnen het project zelf vaak 'opvoedondersteuning' geboden (6x) geboden. Opvoedondersteuning gaat vaak samen met de indicator 'ondersteuning door netwerk'. Dat betekent dat de projecten in deze lichting proberen om het opvoednetwerk rond ouders in gezinnen met jonge kinderen te versterken. Veel projecten werken met maatjes en vrijwilligers voor de vaders en moeders. Veel projecten hebben als doel de hechting tussen ouders en kinderen in een vroeg stadium te bevorderen.

Tabel 3. Meest voorkomende indicatoren opvoeders (projecten gestart in 2016)

Indicator	Aantal
Ondersteuning door netwerk (domein 3)	7
Opvoedingsondersteuning in het project (domein 1)	6
Bevorderen veerkracht (domein 1)	5
Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk (domein 3)	5

Overzicht projecten 2e lichting Opvoeden en Opgroeien In Armoede 2016

Tabel 4. Meest voorkomende indicatoren kinderen (projecten gestart in 2016)

Indicator	Aantal
Concrete ondersteuning bij huiswerk en onderwijs (domein 2)	2
Deelname aan het sociale leven (domein 3)	2

2.3 De derde lichtung (2017): aandacht voor de buurt, taal en gezondheid

De derde lichtung bestaat uit 16 projecten die in januari 2017 van start zijn gegaan. Kansfonds heeft deze projecten geworven via een oproep voor de versterking van de *pedagogische civil society*: vanuit de gedachte dat opvoeden een gedeelde verantwoordelijkheid is van ouders en samenleving. Veel projecten in deze lichtung zetten professionals en vrijwilligers in om het sociale kapitaal (Putnam, 1995) van gezinnen te stimuleren en de kansen van kinderen te vergroten.

Met maatjes en vrijwilligers willen de projecten de opvoedcontext verbreden, of een sterkere verbinding maken tussen de buurt en de gezinnen. Voorbeelden daarvan zijn *Armoede Hoogezand en Buurzaamkoken* in Maastricht. In beide projecten staat het voorkomen van sociale uitsluiting en sociaal isolement centraal. Bij *Buurzaamkoken* wordt wekelijks door ouders en kinderen gezond gekookt. Bij *Samen Sterk* in Helmond is vechtsport het middel om aan weerbaarheid te werken en sociaal isolement van gezinnen te verminderen. Door middel van vechtsport leren ouders en kinderen sociale (en pedagogische) vaardigheden die ze op andere momenten in het leven ook weer kunnen inzetten.

In de derde lichtung zijn ook projecten die zich richten op het verbeteren van (taal)vaardigheden van kinderen en ouders. In Delft bij *Samen digitaal de toekomst* in oefenen ouders en kinderen op de computer met educatieve programma's om achterstanden van kleuters te voorkomen of in te lopen. En bij het project *Campus Spangen* in Rotterdam is er een (taal)inloopspreekuur voor ouders terwijl de kinderen er kunnen bewegen en spelen.

Gezondheidsbevordering is ook een belangrijk thema in deze derde lichtung. Dat gebeurt bij *Kansen voor Afrikaanse kids in armoede* in Amsterdam en bij het project *Gezonde opvoeding in Villa Voorstad* in Deventer. Beide projecten maken gezonde opvoedpraktijken bespreekbaar en hanteerbaar.

Tabel 5. Meest voorkomende indicatoren opvoeders (projecten gestart in 2017)

Indicator	Aantal
Opvoedingsondersteuning in het project (domein 1)	5
Bevorderen Gezonde leefstijl (domein 1)	5

Tabel 6. Meest voorkomende indicatoren kinderen (projecten gestart in 2017)

Indicator	Aantal
Deelname aan het sociale leven (domein 3)	7
Bevorderen veerkracht (domein 1)	4
Bevorderen gezonde leefstijl (domein 1)	4

Ook in deze derde lichting zijn domein 1, het persoonlijke leven, en domein 3, het sociale leven dominant. In die domeinen hebben de meeste projecten hun indicatoren toegekend gekregen. Er zijn in lichting 3 geen projecten die indicatoren hebben in het domein van werk, sociale zekerheid en voorzieningen (domein 2).

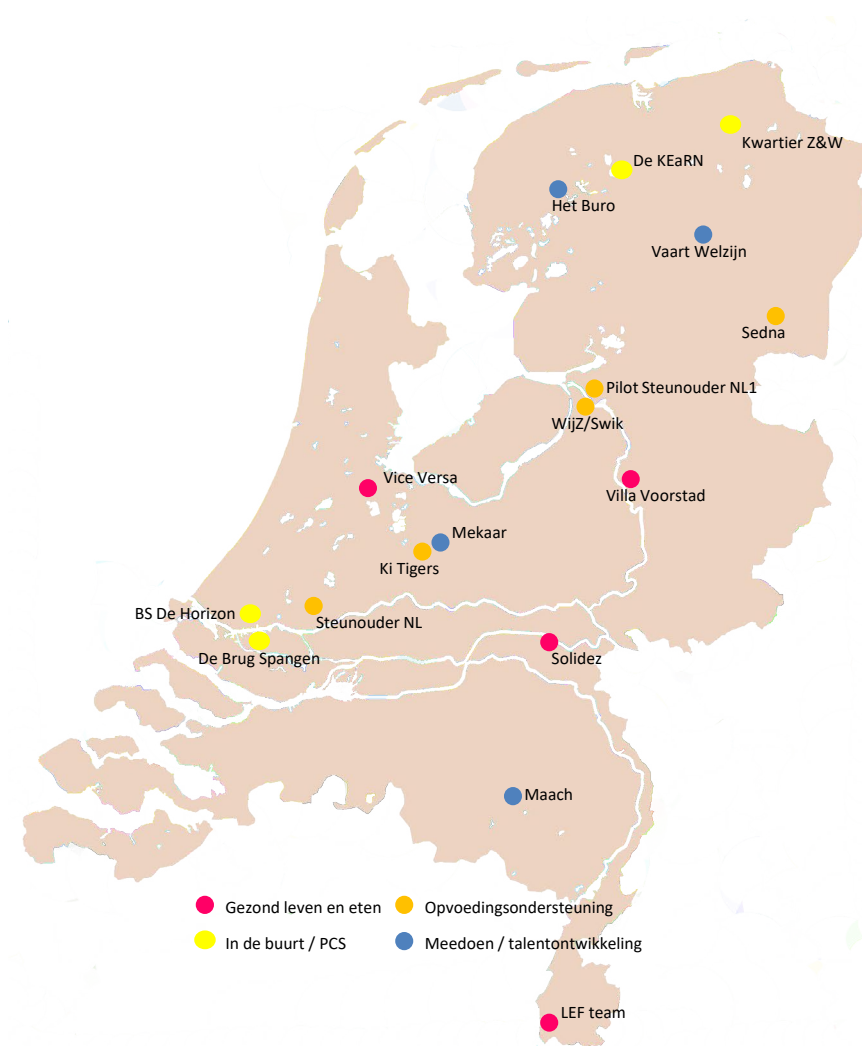
2.4 Rode lijn op programmaniveau: projectfocus op domein 1 en 3

De volgende conclusies vallen te trekken als we het gehele programma *Opgroeien in armoede* de afgelopen vijf jaar (2014-2019) bekijken. De meeste projecten richten zich op ouders/opvoeders én kinderen. Er zijn ook projecten die zich vooral of alleen op ouders/opvoeders richten. In de praktijk betekent dat vaak een focus op moeders. Al wordt er soms speciale moeite gedaan om vaders meer bij de kinderen te betrekken. Voorbeelden van projecten die zich enkel op moeders richten komen voor in de 2^e lichting: *Jonge moeders voor jonge moeders* in Almelo, *Meer kansen voor kids in armoede* in Amsterdam en *Studerende (aanstaande) moeders* in Eindhoven. In de 3^e lichting organiseren alle projecten (16 in getal) activiteiten die bedoeld zijn voor ouders en kinderen samen.

Tabel 7. Meest voorkomende indicatoren opvoeders (totaal projecten)

Indicator	Aantal
Opvoedondersteuning in het project (domein 1)	15
Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk (domein 3)	13
Bevorderen veerkracht (domein 1)	12
Gezonde leefstijl (domein 1)	8

Overzicht projecten 3e lichting Opgroeien en Opgroeien In Armoede 2016

Tabel 8. Meest voorkomende indicatoren kinderen (totaal projecten)

Indicator	Aantal
Deelname aan het sociale leven (domein 3)	16
Bevorderen veerkracht (domein 1)	14
Gezonde leefstijl (domein 1)	4

De toegewezen indicatoren laten op programmaniveau – het geheel van de 54 projecten – het volgende zien. Er is veel aandacht voor opvoedondersteuning in de projecten. Daarnaast is het bevorderen van veerkracht erg belangrijk voor zowel ouders als kinderen. De projecten proberen dat op allerlei manieren te doen. Voornamelijk door het hanteren van een positieve benadering van de deelnemers en doelgroepen (zie verder hoofdstuk 4). Soms is de benadering directief en wordt er top down geadviseerd of begeleid, maar vaker geven de projectleiders kinderen en ouders en opvoeders de kans om zelf met ideeën te komen. Verder staat bevordering van deelname aan het sociale leven en de opbouw van een goed sociaal netwerk rond de gezinnen hoog op de prioriteitenlijst van de projecten. In tabel 7 en 8 vatten we de belangrijkste indicatoren op programmaniveau nog een keer samen. Ze hebben vooral betrekking op domein 1 en 3. Het valt op dat indicatoren uit domein 2 – het domein van werk, sociale zekerheid en voorzieningen – niet naar voren komen als rode lijn in het programma. Kansfonds heeft de afgelopen vijf jaar de projecten in het programma *Opgroeien in armoede* zeker gestimuleerd om ook domein 2 aandacht te geven, maar een rode lijn is domein 2 niet geworden.

Uit groeps gesprekken met de projectleiders valt af te leiden dat dat dat geen verrassing is. Gezinnen in armoede maken zich in principe vaak druk om de zaken die in domein 2 spelen: de sociaal economische achtergrond van hun problemen. Het gebrek aan

inkomsten, de werkloosheid en de relatie tot de sociale dienst zijn belangrijke thema's waar mensen van wakker liggen. Het zijn ook de thema's waar de gemeenten gezinnen in armoede het meest op aanspreken. De projecten proberen door extra aandacht voor de andere domeinen in het leven de zaak weer in balans te krijgen. De meeste indicatoren die toegekend zijn aan de projecten in het Kansfonds-programma bevinden zich in het domein van het persoonlijk leven (domein 1) en het sociaal leven (domein 3). Toch ontbreekt domein 2 niet in het programma. Er zijn ook projecten waar geld en een betere financiële situatie in het hart staan.

2.4.1 Domein 2: opleiding, inkomen, arbeid en werk

Een korte blik op het domein van werk en inkomen in het programma *Opgroeien in armoede* leert het volgende. Een paar projecten hebben als kerndoel een betere omgang met geld, betere kansen op werk en inkomen in de toekomst of creatief omgaan met een smalle beurs. Twee projecten geven voorlichting aan jongeren met dit doel. Het project *Money Knowhow* in Utrecht geeft kinderen uit groep 7 en 8 les over omgaan met geld, sociale druk en het thema armoede. “*De lessen zijn leuk en leerzaam en dragen bij aan de kennis die nodig is om bewuste keuzes te maken ten aanzien van geld*”, zo meldt de website. Het project *Money School* maakt reclame op de volgende manier:

“Hoe je rijk wordt? Aider (15 jaar) wil dat wel leren. Mooi, want The MON€Y SCHOOL geeft al 4 jaar financiële educatie aan kinderen en jongeren van 8-18 jaar. The MON€Y SCHOOL team van gastsprekers en ervaringsdeskundige jongeren leert jongeren in groepslessen financieel weerbaar worden en meer.”

Twee andere projecten maken armoede bespreekbaar via een spel. Het Mafcentrum in Maasbree koerst op bespreekbaarheid bij ouders, vrienden en docenten. Solidair Friesland (Leeuwarden) kiest voor bespreekbaarheid in de klas. Beide projecten maakten een vervolgvariant op het armoedespel van Stichting Vonk. Met respectievelijk

behalve de afspraken met school (over kolven en dergelijke) ook de zaken die geregeld moeten worden met de studiefinanciering afgevinkt kunnen worden. Daarnaast nemen de financiën rond kinderopvang, kraamzorg, kindgebonden budget en zorgverzekering een prominente plaats in in de checklist. Veel van de deelnemende vrouwen winnen aan financiële vaardigheden in dit project en ze ontwikkelen een trots en voorbeeldrol ten opzichte van hun kinderen. “Wij van project studerende (aanstaande) moeders wensen jullie alle geluk van de wereld en een hele mooie toekomst” zeggen de projectleiders van Lumenswerkt.nl aan het eind van het traject.

het Kidzz & Armoede “Raad en Daad” – spel en het Armoedespel maken zij consumptiegedrag en competitie door koopgedrag zichtbaar en geven ze inzicht in de mogelijkheden die je nog wel hebt als je in een armoedesituatie verkeert. Spelenderwijs ervaren wat het betekent om veel of weinig zakgeld te hebben. Ideeën voor leuke dingen opdoen die geen geld kosten, en onderlinge solidariteit zijn belangrijke lijnen in het spel.

Daarnaast zijn er twee projecten die nadrukkelijk inzetten op het doorbreken van de vicieuze cirkel waarin gezinnen in armoede zich soms lijken te bevinden. Basisschool de Horizon in Delft leent in het project *Samen Digi-TAAL de toekomst* in een tablet voor thuisgebruik uit aan ouders en kinderen van 0-6 jaar. Om vertrouwd te raken met de Nederlandse taal en computergebruik, maar vooral om de basis te leggen voor betere schoolprestaties, sociale contacten, zelfvertrouwen en kansen op de arbeidsmarkt in de toekomst.

Bij het project *Studerende (aanstaande) moeders* van Lumens en het Summacollege in Eindhoven heeft men een uitgebreid programma om de combinatie van een MBO-opleiding en zwangerschap mogelijk te maken. Te vaak haken tienermoeders af bij een opleiding en zowel de moeders als de scholen moeten er meer aan doen om de betrokkenen bij de les te houden. Er is door het project een checklist ontwikkeld waarin

3 De projectleiders over het proces

In dit hoofdstuk bespreken we de methode, het bereiken van de doelgroep en de samenwerking in het project volgens de projectleiders.

3.1 Methode van de projecten over het algemeen volgens plan

Van de 51 projectleiders die de projectleidersvragenlijst uiteindelijk invullen geven 28 projectleiders in de vragenlijst aan dat de methode wordt uitgevoerd zoals die omschreven is in het projectplan. Negentien projectleiders geven aan dat de methode is afgeweken van het projectplan. Veranderingen in de aanpak of methode zijn vooral vanuit praktische overwegingen. Zoals locaties waar bijeenkomsten plaatsvinden of de momenten waarop.

3.2 Bereiken van de doelgroep lukt het best met een persoonlijke benadering

Het overgrote deel van de projecten (33 van de 51) bereikt een bredere doelgroep dan de doelgroep die omschreven staat in het oorspronkelijke projectplan. Bij 13 projecten participeert de doelgroep die benoemd staat in het projectplan en bij geen enkel project dat drie jaar programmasubsidie kreeg blijkt de doelgroep in de praktijk kleiner. Bij de 8 uitvallers zitten wel projecten die het onvoldoende lukte om deelnemers te werven.

Wat werkt goed bij het bereiken van de doelgroep?

- Zo veel mogelijk kanalen inzetten: persoonlijke werving, werving via scholen, social media, netwerken (mond op mond), via workshops
- Samenwerking en afstemming met allerlei partners die met de doelgroep werken

- Aansluiten bij/informatie vertrekken bij bestaande activiteiten/netwerkbijeenkomsten, en aansluiten bij de actualiteit
- Investeren in een goede relatie met de gemeente
- Eerlijke, open houding van professionals/begeleiders
- Inzet van ervaringsdeskundigen
- Vaste gezichten zijn heel belangrijk
- Persoonlijke werving/persoonlijk contact: *'Ze moeten je kennen'*
- Via andere ouders werven
- Netwerken zijn heel belangrijk: zorgen dat anderen voor jou gaan werven (bv. huisartsen). Bij een schoolproject: wanneer conciërges en directeuren ook enthousiast zijn en het project bekend maken op school. Werven via formele zorg, buurtteams, sociale wijkteams.
- Werving heel specifiek afstemmen op doelgroep

Wat werkt minder goed bij het bereiken van de doelgroep?

- Stigmatiseren, problematiseren of negatief benaderen
- Scholen die niet mee willen werken
- Wet op persoonsgegevens
- Niet alleen schriftelijke informatie naar ouders; een persoonlijke toelichting is nodig om ouders de meerwaarde van het project te laten inzien
- Bereik verborgen doelgroepen: aanpak *'stille armoede'*
- Het enkel uitdelen van briefjes/flyers of algemene oproepen doen op sociale media heeft geen zin

3.3 Samenwerking met scholen en dergelijke verloopt goed door gezamenlijk doel

Succesfactoren bij de samenwerking:

- Persoonlijke contact met en tussen organisaties
- Weten waar je eigen expertise ligt en die van een ander
- Het staat of valt met samen iets concreets kunnen doen op een snelle manier.
- Betrokken organisaties moeten elkaar kennen, en elkaar goed op de hoogte houden
- Samenwerken met scholen omdat die direct zicht hebben kinderen/gezinnen
- Samenwerken met iedereen die hetzelfde doel heeft
- Het delen van successen, bijvoorbeeld via een nieuwsbrief
- Essentieel is te investeren in relaties, persoonlijke contacten, bijv. op netwerkbijeenkomsten: 'Je moet de lijntjes hebben, voordat je iets gedaan krijgt.'

Knelpunten bij de samenwerking:

- Tijdrovend: afspraken maken met partners
- Gebrek aan overzicht: achterhalen welke instanties allemaal betrokken zijn
- Concurrentie-gevoel, eigenbelang (van andere initiatieven die hetzelfde doel hebben)
- Organisaties die een verschillende visie op (de bespreekbaarheid van) armoede hebben en op het in werking zetten van een maatschappelijk effect

- Vrijwilligers versus professionals: de betekenis en waarde verschilt en soms voelt men zich bedreigd in de professionele functie
- Trage bureaucratie van overheid en professionele instanties
- Niet iedereen is even goed bekend met de doelgroep, waardoor interacties niet altijd even goed gaan
- Verwijzers vergeten je als je niet steeds contact houdt.

4 De projectleiders over de effecten

In dit hoofdstuk bespreken we de effecten van de projecten volgens de projectleiders van het gehele programma: de eerste, tweede en derde lichting samen. We bespreken de voortgang van de doelgroepen bij de vaakst voorkomende indicatoren voor opvoeders en kinderen. We beginnen in paragraaf 4.1 met de effecten op de beschermende factoren voor opvoeders:

- Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk
- Bevorderen veerkracht
- Opvoedondersteuning in het project
- Bevorderen gezonde leefstijl

In paragraaf 4.2 staat de respons op de belangrijkste beschermende factoren voor kinderen centraal.

- Bevorderen veerkracht
- Meer deelnemen aan het sociale leven
- Je weg vinden en erbij horen in de samenleving

4.1 Voortgang op beschermende factoren voor opvoeders

Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk

Twaalf projecten richten zich op het vergroten van het sociaal netwerk van opvoeders die in armoede leven. Sociale netwerken is het geheel aan sociale relaties dat een persoon omringt. Het gaat om naaste contacten, zoals familie en vrienden, maar ook minder hechte relaties met bijvoorbeeld kennissen, burens en collega's. We hebben de projectleiders gevraagd of de opvoeders/ouders door het project meer sociale contacten hebben

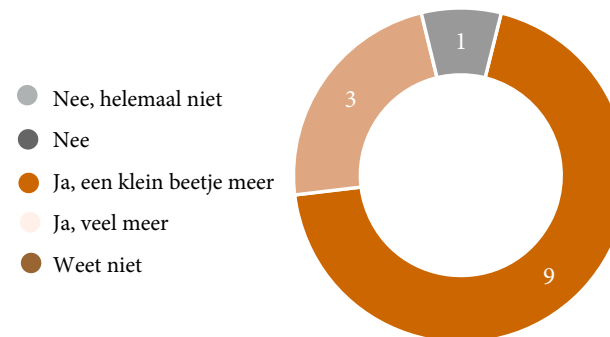
gekregen, wat voor contacten dit zijn en of deze contacten bij de opvoeders in de buurt wonen. De projectleiders geven aan dat de opvoeders/ouders door hun project veel meer (3x genoemd) of een klein beetje meer (9x) sociale contacten hebben gekregen, zie figuur 2. Dit zijn met name contacten met vrijwilligers (10x genoemd), professionals (9x), burens (6x) en kennissen (4x). Moeders, vriendinnen en medestudentes (4x) worden ook wel eens genoemd. Een projectleider zegt:

“Het netwerk van de moeders wordt uitgebreid, ze zitten minder in een isolement en krijgen meer zelfvertrouwen. Door het netwerk te betrekken hebben ze iemand waar ze op terug vallen waar al een vertrouwensband mee is.”

Vier projectleiders geven aan dat meer dan de helft van de sociale contacten bij de opvoeders in de buurt woont en één projectleider geeft aan dat iedereen eigenlijk bij de opvoeders in de buurt woont.

Figuur 2. Opvoeders: mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk

Hebben opvoeders/ouders door het project meer sociale contacten gekregen?

We hebben de projectleiders gevraagd wat goed en wat minder goed lijkt te werken als het gaat om het vergroten van de mogelijkheden bij de opbouw van een goed sociaal netwerk. Een combinatie van het aanbieden van voor de doelgroep geschikte activiteiten (zoals ontmoetingsactiviteiten, interactieve workshops, lotgenotencontact), de betrokkenheid van de doelgroep bij de activiteiten en goede begeleiders werken volgens hen versterkend. Twee projectleiders zeggen dat sociale netwerken makkelijker opgebouwd worden als de deelnemers een beetje op elkaar lijken in hun behoeften.

Ook is de houding van begeleiders – vrijwilligers en professionals heel belangrijk. Te kwetsbare of incapabele vrijwilligers werken volgens de projectleiders averechts. Een projectleider zegt:

“Er waren in ons project mensen die bepaalde fatsoensregels overschreden en de vrijwilliger liet dat toe en was niet capabel om er tegenin te gaan.”

In een ander project worden deze mensen uit het project gezet. De vrijwillige begeleiders moeten regels stellen, maar ook weer niet te formeel zijn: deelnemers moeten zich bij hen op hun gemak voelen en geen drang voelen: de houding en motivatie van professionals en vrijwilligers is daarom erg belangrijk, vinden de projectleiders. Bij het project in Utrecht Geuzenwijk werkt men in dat kader vanuit de presentiebenadering – met aandacht aanwezig zijn bij – het maken van verbindingen om het sociale netwerk te versterken.

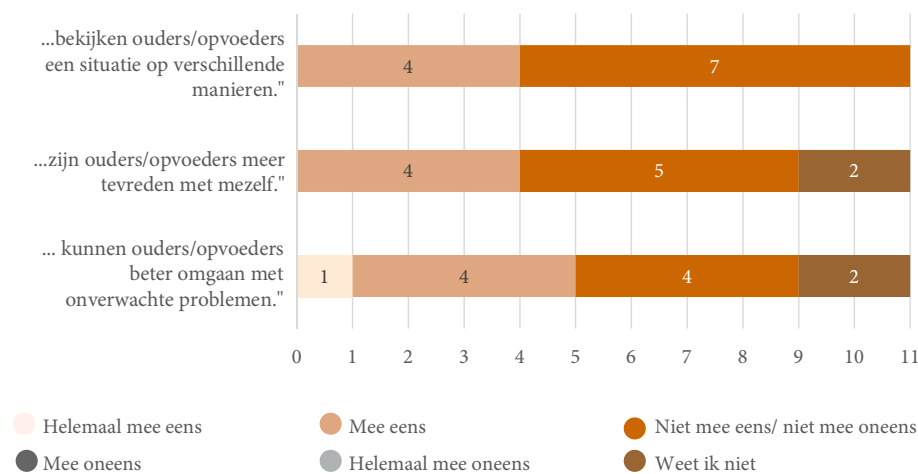
Bevorderen veerkracht

Veerkracht definiëren we als het in staat zijn om in moeilijke tijden positief, toekomstgericht en sterk te blijven, oftewel ‘terug te veren’. De projectleiders van de elf projecten die zich richten op het vergroten van de veerkracht van ouders/opvoeders, hebben we gevraagd of ouders/opvoeders door deelname aan het project een situatie *op verschillende manieren bekijken, meer tevreden zijn met zichzelf* en of ouders/opvoeders door

deelname aan het project beter kunnen omgaan met onverwachte problemen. Vier projectleiders zijn van mening dat ouders/opvoeders door deelname aan hun project meer tevreden met zichzelf zijn (zie figuur 3). De projectleiders hebben minder zicht op de kwestie of ouders/opvoeders door hun project ook een situatie op verschillende manieren weten te bekijken en of ze door hun project beter omgaan met onverwachte problemen. Respectievelijk zeven en zes – van de elf – durven daar geen uitspraak over te doen of zijn daar neutraal over.

Figuur 3. Opvoeders: bevorderen veerkracht.

“Door deelname aan ons project...”

De projectleiders zijn eenduidig over wat volgens hen goed en wat minder goed lijkt te werken bij het vergroten van de veerkracht van opvoeders/ouders. Het gaat vooral om het hanteren van een positieve benadering: respectievelijk

“Niet oordelen, complimenten maken, problemen bespreekbaar maken, verantwoordelijk maken, het voordoen via training, luisteren zonder oordeel, en vieren wat er te vieren valt.”

Ook vinden projectleiders het belangrijk dat ze een ontmoetingsplek bieden waar de opvoeders mensen met een andere achtergrond tegenkomen. Ook kan daar voorlichting worden gegeven over huis – tuin – en keukenonderwerpen door vertrouwde personen. Een paar projectleiders benadrukken het belang van een ervaringsdeskundige of een vertrouwde professional die de brug kan slaan met de doelgroep.

Minder goed werkt een top-down benadering met kenmerken als terecht wijzen, straffen, alles uit handen nemen, van bovenaf instrueren, autoritair, ongelijkwaardig en zonder respect. Dan voelen mensen zich niet gehoord of begrepen.

Opvoedondersteuning in het project

De indicator ‘opvoedondersteuning in het project’ is bij achttien projecten aan de orde. We hebben de projectleiders gevraagd om aan te geven op een schaal van 1 tot 10 (hoogste score) hoe belangrijk de opvoedondersteuning die het project biedt is voor de ouders/opvoeders. Projectleiders vullen daar gemiddeld een 8 in. Als toelichting op het belang van het project, noemen de projectleiders dat de opvoeding door stress als gevolg van armoede in het nauw kan komen, en de vrijwilligers kunnen juist weer helpen breder te gaan kijken en/of stress weg te halen. Een projectleider geeft als toelichting:

“Ouders vinden opvoedingsondersteuning zeer belangrijk. Kinderen zijn het meest dierbare wat zij hebben, het allerbelangrijkste! Dat is de reden dat ouders het beste willen voor hun kinderen en graag instrumenten willen om dit te kunnen geven.”

Daarna hebben we de projectleiders gevraagd wat voor cijfer zij verwachten dat ouders zelf zouden geven. De projectleiders van de 18 projecten⁵ denken dat ouders/opvoeders zelf gemiddeld een 7,9 zullen geven. Als toelichting op het cijfer noemen de projectleiders dat ouders aangeven de tips en ondersteuning bij opvoedvraagstukken prettig te vinden, ze geven aan dat ouders ervan geleerd hebben en het waardevol vinden om met andere ouders van gedachten te wisselen over opvoedvraagstukken.

De projectleiders noemen een aantal zaken die van belang zijn voor het bieden van effectieve opvoedondersteuning aan ouders/opvoeders die te kampen hebben met armoede. Zo is het “*creëren van een veilige, laagdrempelige plek*” van belang, waar opvoeders *hun verhaal* kunnen doen. Wat verder ook goed werkt volgens de projectleiders is om opvoeders die in dezelfde situatie zitten met elkaar in gesprek te laten gaan, zodat zij elkaar kunnen ondersteunen en samen naar oplossingen kunnen kijken (samen leren, samen delen):

“Wat goed werkt is het lotgenotencontact, het samen zijn, waarin herkenning gevonden wordt en uitgetoetste oplossingen kunnen worden uitgewisseld.”

De projectleiders noemen verder dat het belangrijk is bij de ouders aan te sluiten vanuit een gelijkwaardige relatie, en vooral niet voor hen te gaan bepalen of op een dwingende manier te werk gaan. Tot slot dient soms eerst de stress te worden weggenomen, voordat iets aan de opvoedproblemen kan worden gedaan. Een projectleider legt uit:

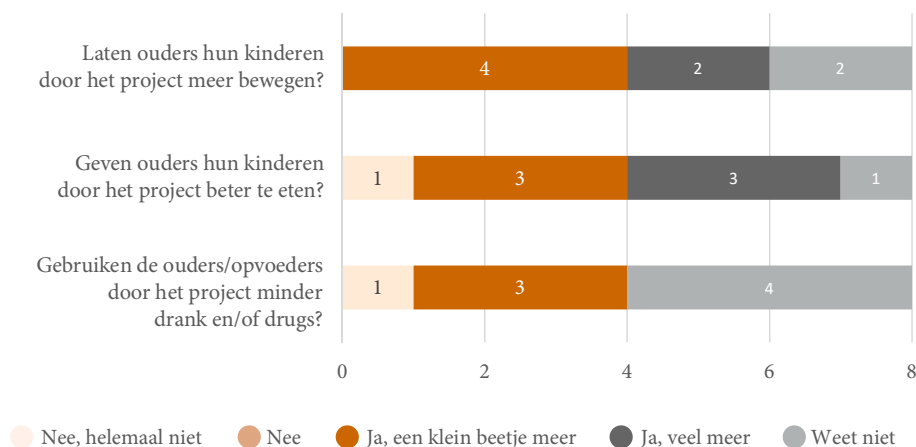
“Hun hoofd zit anders te vol om bijvoorbeeld iets aan opvoedproblemen te doen.”

⁵ Het gemiddelde cijfer is gebaseerd op het totaal van 14 projectleiders die een cijfer hebben ingevuld.

Bevorderen gezonde leefstijl

Twee projectleiders zijn van mening dat het project ervoor zorgt dat ouders hun kinderen veel meer laten bewegen en nog eens vier projectleiders *een klein beetje meer*. Twee projectleiders doen daar geen uitspraken over. Drie projectleiders vinden dat ouders hun kinderen door het project beter te eten geven en drie projectleiders vinden dat dat een klein beetje het geval is. Eén projectleider vindt van niet en één projectleider weet het niet. Bij de stelling of ouders/opvoeders minder middelen zijn gaan gebruiken geven drie projectleiders aan dat daar *een klein beetje* sprake van is. Vier projectleiders hebben geen mening en één projectleider geeft aan dat het project daar helemaal niet aan heeft bijgedragen, zie figuur 4.

Figuur 4. Gezonde leefstijl

We hebben de projectleiders gevraagd wat goed en wat minder goed lijkt te werken bij het doorgeven van een gezonde leefstijl van ouders op kinderen. Een aantal elementen

maken projecten die zich richten op een gezonde leefstijl tot een succes. Projectleiders geven aan dat het belangrijk is dat recepten aansluiten op de doelgroep en dat er aandacht is voor iemands culturele achtergrond: *“Zo kan iedereen meedoen.”* Projectleiders merken op dat ouders door te koken het goede voorbeeld kunnen geven aan hun kinderen en dit werkt ook de andere kant op: van kinderen richting ouders. Een projectleider zegt:

“Maaltijden die de kinderen gemaakt hebben, motiveren de ouders om samen met hun kind dit gerecht ook eens te maken. Ouders zien onder andere bij de kooklessen bovendien dat grenzen stellen werkt en dat kinderen die grenzen nodig hebben.”

Verder wordt benoemd dat het belangrijk is dat er geïnvesteerd wordt in het opbouwen van een vertrouwensband in de groep. Deelnemers moeten voldoende veiligheid ervaren om eerlijk te durven zijn ook over dingen die niet zo goed gaan. Een projectleider geeft aan dat het een:

“Voorwaarde is dat er in dat netwerk ook voldoende mensen zitten waaraan ze zich kunnen spiegelen en die een goed voorbeeld voor hen kunnen zijn.”

Tegelijkertijd geven projectleiders aan dat verandering van leefstijl geduld vergt. Bewustwording werkt alleen door in te zetten op de beleving en het samen doen. Het werkt averechts als ouders de indruk krijgen dat ze het niet goed doen en er *“met het vingertje gewezen wordt”*. Een levensstijl moet je niet opdringen volgens de projectleiders:

“Het is puur mensen bewust maken van de voordelen van een gezonde levensstijl; het is belangrijk dat ouders zelf gemotiveerd zijn om gezonder te eten. Maar er moeten dan niet te veel andere zorgen op de achtergrond spelen anders is er weinig ruimte voor verandering.”

4.2 Voortgang op beschermde factoren voor kinderen

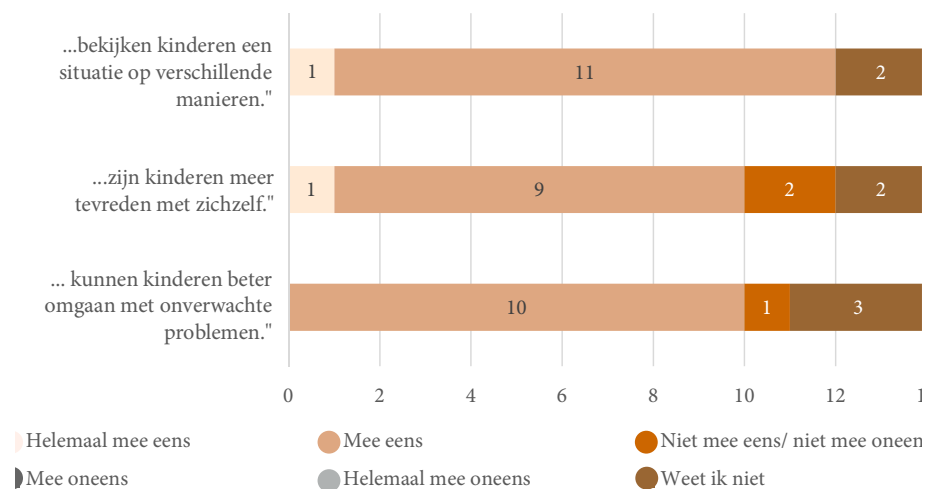
Bevorderen veerkracht

Veertien projecten richten zich op het vergroten van de veerkracht van kinderen. Veerkracht definiëren we als het in staat zijn om in moeilijke tijden positief, toekomstgericht en sterk te blijven, oftewel ‘terug te veren’. We hebben de projectleiders van deze projecten dezelfde stellingen voorgelegd als de stellingen die gaan over het vergroten van de veerkracht van opvoeders. Twaalf van de veertien projectleiders geven aan het er (helemaal) mee eens te zijn dat door deelname aan hun project kinderen een situatie op verschillende manieren leren bekijken. Maar twee projectleiders weten het niet en doen geen uitspraak hierover. Tien projectleiders geven aan dat kinderen door deelname meer tevreden zijn met zichzelf en vier projectleiders hebben daar geen zicht op of weten het niet. Tot slot is aan de projectleiders gevraagd of kinderen door deelname aan het project beter kunnen omgaan met onverwachte problemen. Tien projectleiders zijn het daar mee eens, één projectleider is neutraal en drie projectleiders weten het niet (zie figuur 5).

We hebben de projectleiders ook gevraagd wat goed werkt bij het vergroten van de veerkracht van kinderen: het geven van positieve aandacht door de vrijwilliger/professional wordt met stip op 1 gezet. De professionals en vrijwilligers gaan naast de kinderen staan en zijn tegelijkertijd maatjes en rolmodel. Meerdere projectleiders vinden dat de activiteiten in de eigen woonomgeving moeten plaatsvinden, met inzet van ‘vertrouwde’ professionals en vrijwilligers. Ook moet er regelmaat zijn in de uitvoering van de activiteiten.

Figuur 5. Kinderen: veerkracht

Door deelname aan ons project...

Door kinderen serieus te nemen vergroot hun veerkracht, stellen de projectleiders:

“Ze leren op die manier op te komen voor zichzelf en bouwen vertrouwen op in oefensituaties.”

“Kinderen leren dat fouten maken/ tegenslagen niet erg zijn. En hoe je daar op een positieve manier mee omgaat.”

“Kinderen laten kennismaken met sporten en actief deelnemen aan activiteiten waarbij samenwerken, vertrouwen en naar elkaar luisteren aan bod komen.”

We willen “Kinderen laten ervaren wat ze zelf samen kunnen bereiken en op welke manier” zegt een van de projectleiders. Een andere projectleider benadrukt dat het gaat

om “leuke dingen doen en ondertussen zaken bespreken”. Verder komt aan de orde dat ook ondersteuning aan de ouders belangrijk is in het kader van de veerkracht van de kinderen: “Als zij minder stress ervaren gaat het ook beter met de kinderen.”

Wat minder goed werkt vat een projectleider als volgt eenvoudig samen:

“Het tegenovergestelde van wat goed werkt.”

De projectleiders stellen dat als een maatje of een professional te veel wil *zorgen*, zij het eigen initiatief van het kind ondermijnen. Vrijwillige maatjes hebben soms meer handvatten (tips en tools) nodig als ze kinderen pampieren, of hen vertellen wat ze moeten doen, dingen overnemen als iets hen niet lukt Sommige vrijwilligers blijven *hangen in negativiteit*.

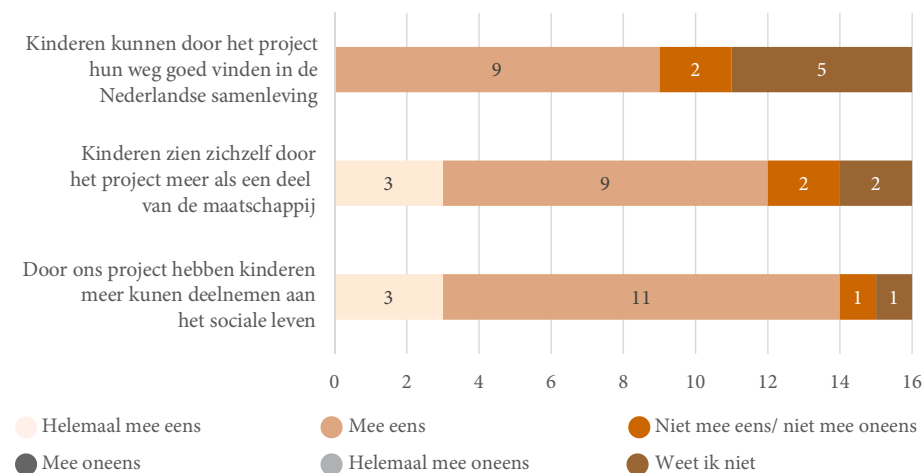
De activiteiten buiten de vertrouwde omgeving aanbieden, en een hoge contributie worden als contraproductief genoemd. Ook vindt een projectleider dat als activiteiten zich alleen op de kinderen richten, er het “gevaar is dat de thuissituatie niet verandert”. Het hele gezinssysteem moet veranderen, anders wordt de veerkracht van een kind langzaam weer minder.

Het sociale leven en aan de maatschappij deelnemen

Bij zestien projecten is de indicator ‘deelname aan het sociale leven’ aan de orde. Deze beschermende factor definiëren we als *participeren in activiteiten waarbij individuen sociaal contact hebben met mensen in de samenleving of gemeenschap*. In figuur 6 zien we dat er totaal negen projectleiders zijn die het er mee eens zijn dat kinderen door het project hun weg goed vinden in de Nederlandse samenleving. Maar zeven projectleiders geven aan hier minder of geen zicht op te hebben. De projectleiders (3+9) van deze

projecten zijn allen van mening dat kinderen zich door hun project meer als een deel van de maatschappij zien. Vier projectleiders hebben hier geen zicht op of weten het niet. Tevens zijn de projectleiders (3+11) het (helemaal) eens dat kinderen door hun project meer kunnen deelnemen aan het sociale leven.

Figuur 6. Kinderen: deelname aan het sociale leven

We hebben de projectleiders gevraagd aan welke activiteiten de kinderen nu meer deelnemen. Dit zijn met name activiteiten gericht op *sporten en bewegen* (7x), *met andere kinderen spelen* (10x), *het ondernemen van uitjes* (6x) *culturele activiteiten* (5x) en soms *leeractiviteiten* (2x).

Op de vraag *wat goed werkt* bij het bevorderen van de deelname van kinderen aan het sociale leven hebben de projectleiders verschillende elementen genoemd, die we hieronder indelen naar voorwaarden, begeleiding activiteit, en extra aandachtspunten.

1. Voorwaarden

- Geen inschrijfgeld
- Veilige en prettige omgeving
- Laagdrempelige activiteiten in de buurt
- Aansluiten bij de leefwereld van kinderen
- Present zijn, dat wil zeggen met aandacht aanwezig zijn
- Een spel-element is essentieel

2. Aspecten activiteit

- Leuke activiteit met andere kinderen/andere leeftijdsgenoten ontmoeten
- Nieuwe hobby's ontdekken
- Goede en duidelijke begeleiding
- Na het spelen gezamenlijke reflectie over de leerervaring
- Inzetten van rolmodellen in het dagelijkse leven
- Kinderen en ouders betrekken en ze verantwoordelijk maken
- Niet alleen 'arme' kinderen
- Activiteiten zo mogelijk aanbieden in schooltijd of in de naschoolse activiteiten.

3. Aandachtspunten

- Het gevoel geven dat ze geen uitzondering zijn
- Mee kunnen praten over dingen die er zijn in de omgeving
- Ondersteuning bieden bij het zicht op de mogelijkheden.

De projectleiders duiden de aspecten van wat minder goed werkt vooral als begeleidingssaspecten die niet aansluiten bij de behoeften van de kinderen. Een projectleider benadrukt dat het belangrijk is dat kinderen zelf het voortouw nemen om te leren zelf dingen op te pakken. Het is ook belangrijk om deze kinderen “*niet in 'hokjes' te blijven stoppen*” door voor hen aparte activiteiten te organiseren, zegt één projectleider. Verder wordt het belangrijk gevonden dat kinderen niet mee “*moeten doen, dan forceer je dingen*”. Een andere projectleider zegt dat “*het mededelen van wat er is zonder ondersteuning en begeleiding niet goed werkt*”. Of dat maatjes kinderen niet de eigen regie geven door hen mee te nemen naar dure activiteiten in ‘de grote stad’. Een ander benadrukt dat de ouders meegenomen moeten worden in het actief vergroten van het sociale leven.

“De opvoeders/ouders moeten het kunnen overnemen als de vrijwilliger weggaat.”

Ook wijzen projectleiders eenmalige of activiteiten met weinig variatie af. Onbekende begeleiders, een oververtegenwoordiging van “*kwetsbare vrijwilligers die uit de doelgroep komen*”, of een grootschalige setting en een saaie en niet aansprekende locatie zijn expliciet als niet werkzame bestanddelen van een aanpak genoemd.

5 De deelnemers aan het woord: kinderen en opvoeders

In dit hoofdstuk bespreken we de respons van 237 ouders/opvoeders (uit 29 projecten) en 242 kinderen (uit 27 projecten) over hun deelname aan de projecten. We beschrijven wat ze van de projecten waar zij aan deelnamen vonden en wat ze geleerd hebben. In totaal zijn er van 41 (van de 46 overgebleven) projecten in het programma ingevulde deelnemersvragenlijsten beschikbaar: daarmee heeft bijna 90% van het programma meegedaan aan de deelnemerevaluatie. In paragraaf 5.2 en 5.3 bespreken we de (zelf gerapporteerde) voortgang van de opvoeders en de kinderen op de beschermende factoren/indicatoren die het vaakst aan de orde zijn in het programma.

5.1 Mening over het project

Hoge rapportcijfers voor de projecten: een 9 van ouders en kinderen

De opvoeders geven het project gemiddeld een 8,7. Slechts één opvoeder in de eerste lichte lichte gaf het project een onvoldoende, een vijf. Deze opvoeder vindt de taallessen die gegeven zijn in het project te moeilijk en om die reden niet leuk. Tegen de 30% van de opvoeders (68 van de 237) geven het project een 10. De opvoeders vinden de projecten leuk omdat ze ‘leerzaam’ zijn. De ondersteuning die zij krijgen van professionals en vrijwilligers in het project vinden zij leerzaam, maar ook het leren van elkaar. Bovendien vinden de opvoeder het prettig om problematiek te delen met andere opvoeders. Een opvoeder zegt hierover:

“Ideeën uitwisselen, spuien, tips van anderen ‘hoe pak jij dat aan’. Ik voelde mij daardoor minder alleen in de slapeloze nachten die er ook bij horen.”

Ook zijn de opvoeders blij met het project omdat het iets oplevert voor hun kinderen. Opvoeders zijn blij met het maatje voor hun kind, voor de gezelligheid of voor hulp bij

huiswerk. Ook vinden ze het fijn dat er activiteiten worden georganiseerd voor hun kinderen:

“Door Samen oplopen kunnen mijn kinderen aan alles meedoen. Sport, vakantie, kamp, school, spelletjes, samen spelen, enz. Hun toekomst is voor mij het belangrijkste.”

De kinderen geven het project gemiddeld een 8,6. Maar een paar kinderen geven het project een 6 of lager bijvoorbeeld omdat zij het *saai* vonden of omdat er *geen lekker eten* was. Een kind vindt het jammer dat de andere kinderen in het project jonger zijn en *dat er zoveel jongens zijn*. Weer een derde van de kinderen geven het project een 10. De kinderen vinden het project leuk omdat ze andere kinderen ontmoeten of de *”juf”* erg lief vinden. Ze vinden het leuk naar uitjes te gaan in plaats van thuis te zitten en een kind geeft aan dat hij/zij niet kan wachten tot het volgende uitje. Een aantal kinderen vindt het jammer dat het project afgelopen is.

“Ik zou nog wel een keer zo’n maatje willen.”

Kinderen en opvoeders leren praktische én sociale vaardigheden: de weg naar de bieb

We hebben de kinderen gevraagd wat zij leren in het project. De kinderen noemen veel praktische vaardigheden. Ze leren bijvoorbeeld lezen, rekenen, de Engelse taal of koken. Ook de weg naar de bieb wordt genoemd.

“Meer begrijpend lezen. We gingen vaak naar de bieb. Ook moest ik lang lezen achter elkaar en dan vertelde de vrijwilligster wat goed ging en wat ik nog een keer moest lezen. Toen ze er heel lang was, gingen we ook rekenen.”

De projecten richten zich niet alleen op deze praktische vaardigheden. De beschermde factoren zijn vaak vaardigheden die de kinderen ontwikkelen zonder dat ze dat zelf in de gaten hebben, zoals het hebben van veerkracht en daarmee ‘in staat zijn om terug te veren’ of het bevorderen van probleemoplossende vaardigheden. Enkele kinderen noemen dat ze sociale vaardigheden hebben geleerd in het project. Kinderen vertellen dat ze hebben geleerd hoe ze omgaan met andere kinderen, hoe ze netjes samen spelen en hoe ze kunnen communiceren. Een kind van een project dat zich richt op probleemoplossende vaardigheden antwoordt op de vraag wat hij/zij geleerd heeft:

“Dat je heel veel hulp krijgt als je het nodig hebt.”

Ook aan de opvoeders hebben we gevraagd wat ze hebben geleerd in het project. Zij noemen ook vooral praktische vaardigheden. Het gaat vaak over het leren van de Nederlandse taal of taal-gerelateerde vaardigheden. Opvoeders noemen bijvoorbeeld het leren schrijven van een brief, zinnen maken, verhalen vertellen, samen praten over onderwerpen. Een opvoeder geeft als antwoord:

“Woordenschat, communicatie met mensen. Bijvoorbeeld als ik nu iemand tegen kom dan kan ik makkelijker met diegene praten dan vroeger.”

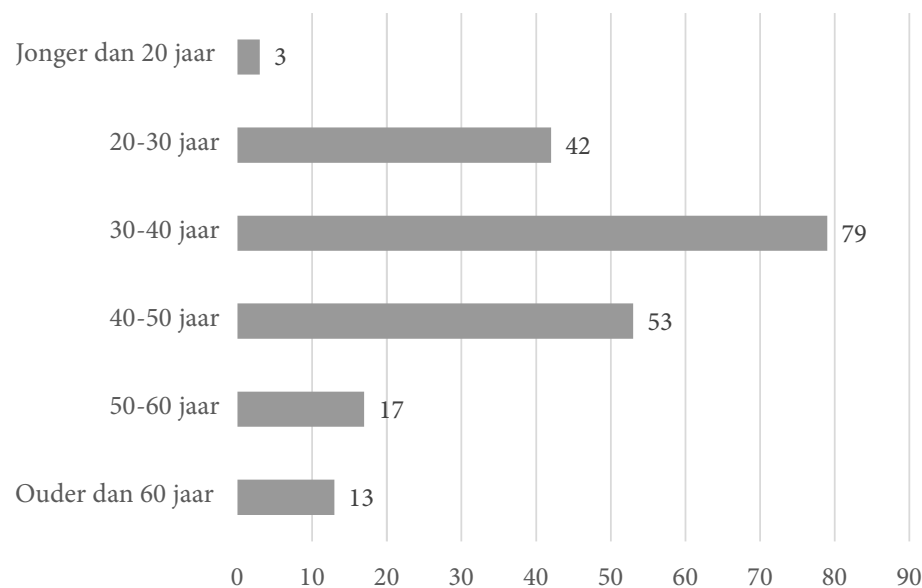
De opvoeders hebben ook geleerd om ‘zelf dingen te regelen’ en zelf boodschappen te doen. Een opvoeder heeft zelfvertrouwen gekregen door het project:

“Ondanks mijn beperking dat ik makkelijk mee in een groep kan gaan.”

5.2 Opvoeders over de belangrijkste beschermende factoren

Totaal vulden 237 opvoeders/ouders de vragenlijst in: voor 70 % zijn dit moeders, voor 16% vaders, en voor 14% opvoeders die hun geslacht niet invulden. De grootste groep ouders (33%) zit in de leeftijdscategorie 30 tot 40 jaar. Daarnaast vormen twintigers (18%) en veertigers (22%) in armoede een grote categorie. Een klein deel van de opvoeders is jonger dan 20 jaar.

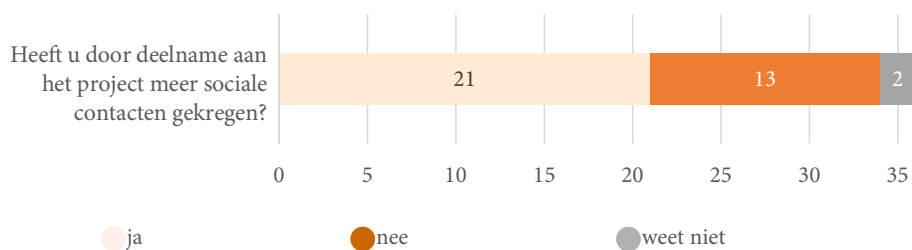
Verdeling respondenten naar leeftijdsgroep:

Mogelijkheden voor de opbouw van een goed sociaal netwerk

Dertien projecten (zie tabel 7, pagina 9) richten zich op het vergroten van een sociaal netwerk van opvoeders die in armoede leven. Sociale netwerken zijn het geheel aan sociale relaties dat een persoon omringt. Het gaat om naaste contacten, zoals familie en vrienden, maar ook minder hechte relaties met bijvoorbeeld kennissen, burens en collega's. We hebben de 36 opvoeders in deze projecten die de vragenlijst invulden gevraagd of zij meer sociale contacten hebben gekregen, wat voor contacten dit zijn en of deze contacten bij hun in de buurt wonen. Dertien opvoeders geven aan niet meer sociale contacten te hebben gekregen door deelname aan het project. Eenentwintig opvoeders (58%) geven aan dat zij wel meer sociale contacten hebben gekregen en een opvoeder geeft aan dit niet te weten, zie figuur 7. De opvoeders hebben door het project meer contact met professionals (6), vrijwilligers (7), burens (7), kennissen (5) en leraren op school (1). Zeven opvoeders geven aan dat al deze sociale contacten in de buurt wonen. Drie opvoeders geven aan dat meer dan de helft van deze contacten in de buurt wonen en drie opvoeders ongeveer de helft.

Figuur 7. Opvoeders: mogelijkheden voor de opbouw van een sociaal netwerk

Bevorderen veerkracht: ouders meer tevreden met zichzelf

Bij twaalf projecten (zie tabel 7, pagina 9) is 'bevorderen veerkracht' van opvoeders als indicator aan de orde. Veerkracht definiëren we als het in staat zijn om in moeilijke tijden positief, toekomstgericht en sterk te blijven, oftewel 'terug te veren'. De opvoeders geven bijna unaniem aan meer tevreden te zijn met zichzelf door deelname aan het project: 60 van de 65 opvoeders (92%) beantwoordt deze vraag positief (zie figuur 8). De opvoeders lichten toe dat ze meer tevreden zijn met zichzelf doordat ze het gevoel kregen in het project dat ze goed bezig waren als opvoeder, en dat ze dingen geleerd hebben waardoor ze nu beter oplossingen kunnen bedenken. Een andere opvoeder geeft aan toelichting:

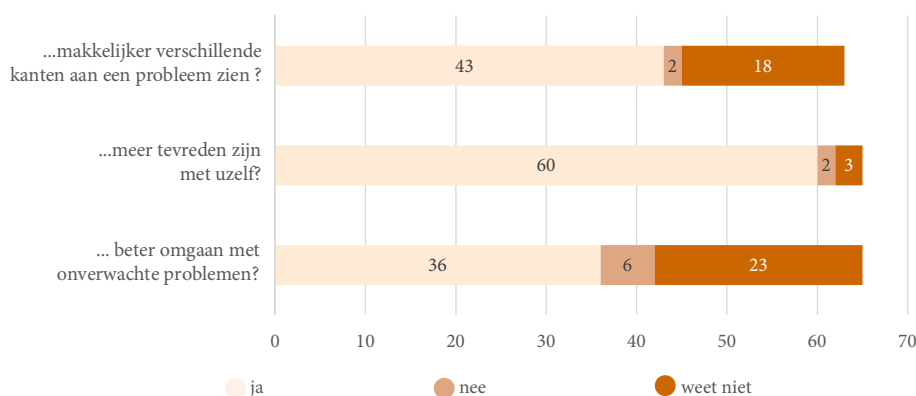
“Door andere ervaringen te horen, kan ik beter relativeren.”

Tweederde van de opvoeders (66%) kunnen door het project makkelijker verschillende kanten zien aan een probleem. De andere achttien opvoeders antwoorden met 'weet ik niet'. De meeste opvoeders geven een toelichting. Één opvoeder geeft aan dat ze in het project heeft geleerd over verschillende meningen, culturen en manieren van opvoeden. Daardoor ziet hij/zij in dat haar manier van opvoeden niet per se goed of slecht is. Ook een andere opvoeder vond het interessant om verschillende soorten aanpakken te horen.

Meer dan de helft van de opvoeders (55%) geeft bij deze indicator aan door het project beter om te kunnen gaan met onverwachte problemen. Een opvoeder geeft als toelichting dat ze hebben geoefend met verschillende noodsituaties en vond dat nuttig. Zes opvoeders geven aan niet beter om te kunnen gaan met onverwachte problemen. Zij lichten toe dat ze 'geen problemen hebben met de opvoeding', dat 'de cursus niet zo diep ging' en dat 'ze er nu wel over kan praten'. Drieëntwintig opvoeders geven aan niet te weten of ze door deelname aan het project beter kunnen omgaan met onverwachte problemen.

Figuur 8. Opvoeders: bevorderen veerkracht

Kunt U door het project...

Ontwikkelen probleemoplossende vaardigheden

Een klein aantal projecten richt zich op het bevorderen van probleemoplossende vaardigheden van opvoeders. De helft van de opvoeders die we hebben bevraagd kunnen door het project dagelijkse problemen beter benoemen. Opvoeders lichten toe dat dit komt doordat ze in het project hebben gesproken over deze problemen:

“Door met elkaar te bespreken ben je meer bewust van wat je tegenkomt.”

Ongeveer driekwart heeft meer inzicht gekregen in welke oplossingen er zijn voor dagelijkse problemen. Ideeën voor oplossingen hebben de opvoeders gekregen van andere opvoeders in het project of van de vrijwilliger. Meer dan de helft van de opvoeders kan daarbij ook de beste oplossing voor deze problemen bepalen en toepassen. Een opvoeder geeft aan dat zij wel beter weet wat zij kan doen maar dat het nog moeilijk is om dit toe te passen.

Opvoedondersteuning in het project

De indicator ‘opvoedondersteuning’ is bij vijftien projecten aan de orde (zie tabel 7). We hebben de opvoeders van deze projecten gevraagd om aan te geven op een schaal van 1 (laagste score) tot 10 (hoogste score) hoe belangrijk de opvoedondersteuning in het project is bij het opvoeden van hun kinderen. De 71 opvoeders die deze vraag beantwoordden beoordelen dit gemiddeld met een 8,5. De opvoeders leren veel in het project van de vrijwilligers en delen tips met andere opvoeders. Voor een opvoeder is de opvoedondersteuning belangrijk om de volgende reden:

“Samen knutselen we met de kinderen een cadeautje voor vaderdag. Ik zou het anders vergeten. Ze helpt mij ook met traktaties maken.”

Ook hebben we gevraagd hoe belangrijk de opvoedondersteuning in het project is voor andere opvoeders in de wijk. Hier geven de opvoeders een 8,4. Een aantal ouders geven aan het lastig te vinden om dit in te schatten voor andere opvoeders in de wijk. Een opvoeder geeft aan dat ze weet dat de opvoedondersteuning belangrijk is voor de wijk omdat ze meer gezinnen kent die worden geholpen. Een andere opvoeder denkt dat mensen die in armoede leven sowieso baat hebben bij steun:

“Van een schouder tot brood.”

5.3 Deelnemers over de beschermde factoren voor kinderen

In totaal vulden 242 kinderen een deelnemersvragenlijst in: voor 36% zijn dit jongens, voor 40% meisjes; van 24% zijn de achtergrondgegevens onbekend. De kinderen hebben samen over 27 projecten gerapporteerd. De gemiddelde leeftijd van de kinderen is 10 jaar. De meesten zijn basisschoolkinderen. In de leeftijdscategorie 4 tot 12 jaar vulden

totaal 136 kinderen (56%) de vragenlijst in. In de leeftijdscategorie vanaf 12 tot en met 18 jaar vulden vijftig jongeren de vragenlijst in: 20%. De belangrijkste beschermende factoren waar de projecten voor kinderen op sturen zijn: veerkracht, deelname aan het sociale leven en gezonde leefstijl.

Bevorderen veerkracht

Bij veertien projecten is de indicator ‘bevorderen veerkracht’ van kinderen aan de orde (zie tabel 8, pagina 10). Van negen projecten hebben we respons van kinderen kunnen ophalen. Veerkracht definiëren we als het in staat zijn om in moeilijke tijden positief, toekomstgericht en sterk te blijven, oftewel ‘terug te veren’. Meer dan een derde (21 van de 59: 36% van de) kinderen die rapporteren over deze factor kan door het project verschillende kanten zien aan een probleem (zie figuur 10). Dit kunnen zij door het probleem te bespreken met het ‘maatje’ of anderen en door eerst na te denken voor boos te worden. De andere kinderen geven aan dit niet te kunnen (een vijfde) of het antwoord op de vraag niet te weten (iets minder dan de helft). Tegen 60% van de respons op deze vraag geeft aan beter om te kunnen gaan met moeilijke situaties; de rest beantwoordt deze vraag met ‘weet ik niet’.

Een grote meerderheid van de kinderen op deze vraag – 80% – is blijer met zichzelf door deelname aan het project. Een kind geeft aan dat hij/zij blijer is met zichzelf omdat hij heeft gemerkt dat hij met andere kinderen kan omgaan. Ook andere kinderen lichten toe dat ze meer zelfvertrouwen hebben gekregen door deelname aan het project:

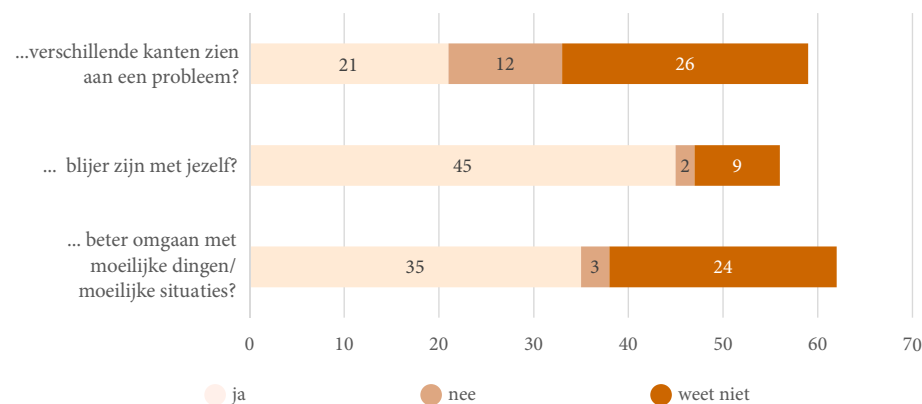
“Ik voel me vrolijk omdat ik meer durfen omdat ik veel vrienden gemaakt heb. Ik durf met jongens te praten die ik helemaal niet ken.”

Ook vertellen kinderen dat ze blijer zijn met zichzelf omdat ze meer activiteiten doen:

“Omdat ik meer dingen doe behalve alleen thuis zitten en tv zitten kijken. Ik ga nu meer naar buiten.”

Figuur 9. Kinderen: veerkracht

Kun je door het project...

Meer deelnemen aan het sociale leven

De indicator ‘deelname aan het sociale leven’ is bij zestien projecten aan de orde (zie tabel 8, zie pagina 10). Deze beschermende factor definiëren we als participeren in activiteiten waarbij individuen sociaal contact hebben met mensen in de samenleving of gemeenschap. Maar liefst 88% van de jonge respondenten in deze indicator (57 van de 67 kinderen) – kan door deelname aan het project aan meer activiteiten meedoen (zie figuur 11). Het gaat dan om sporten en bewegen (een derde), uitjes ondernemen (een derde), met andere kinderen spelen (een derde) en deelnemen aan culturele activiteiten (een kwart). Ook bakken of koken wordt een enkele keer genoemd. Op de vraag wat

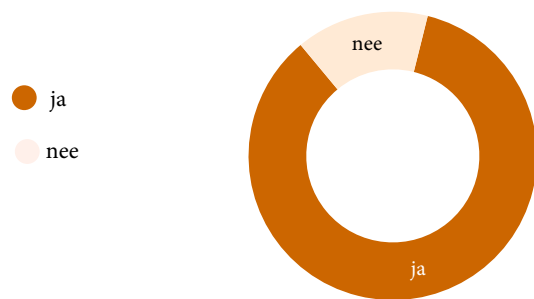
er nu anders is voor hen antwoorden de kinderen dat ze nu andere kinderen hebben leren kennen en daar vrienden mee zijn geworden, dat ze sportiever zijn geworden en dat ze zich vrijer of meer bijzonder voelen. Een kind geeft aan door mee te doen aan activiteiten zich 'heel mooi en speciaal' te voelen. Een ander kind vindt het prettig dat er bij de activiteiten 'aandacht voor haar alleen' is. Door het project kan een kind beter deelnemen aan het sociale leven:

“Ik weet beter wat er te doen is in de stad. Ik heb ontdekt wat er leuk is om te doen en wat ik zelf leuk vind om te doen.”

Zegt een van de jonge deelnemers.

Figuur 10. Kinderen: deelname aan het sociale leven

Heb je door het project aan meer dingen mee kunnen / meer activiteiten...

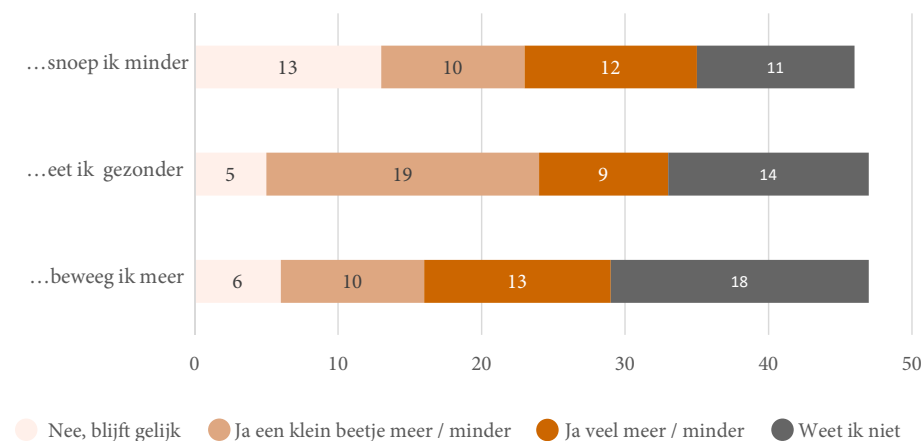

Bevorderen Gezonde leefstijl

De indicator 'gezonde leefstijl' is bij vier projecten aan de orde (zie tabel 8). Deze beschermende factor definiëren we als *participeren in activiteiten waardoor kinderen meer bewegen, gezonder eten en minder snoepen*. Drieëntwintig van de 47 kinderen bewegen meer door deelname aan het project (zie figuur 12). Ongeveer de helft van de kinderen geeft aan dat zij gezonder eten (60%) en minder snoepen (48%). Helaas zijn er geen open antwoorden door de kinderen gegeven.

Figuur 11. Kinderen: gezonde leefstijl

Door het project...

6 Conclusies in highlights

De persoonlijke benadering

De meeste projectleiders in het programma voeren het project uit volgens plan. Ze besteden veel aandacht aan de werving van ouders en kinderen die deelnemen: vaak werven ze via de persoonlijke weg “*Ze moeten je kennen*”. En de projectleiders werken vaak samen met scholen.

Focus op versterking persoonlijk leven en deelname aan sociaal leven

Veel projecten in het programma richten zich op het versterken van beschermende factoren in het persoonlijk leven van gezinnen die in armoede leven: het bevorderen van veerkracht van ouders en kinderen, ze willen opvoedondersteuning bieden en werken met de deelnemers aan de ontwikkeling van probleemoplossende vaardigheden. Met kinderen en opvoeders wordt er daarnaast gewerkt aan het sociale netwerk en deelname aan het sociale leven. Deze indicatoren horen in het Balansmodel van Trudi Nederland in domein 3: het sociale leven.

Positieve aandacht

Volgens de projectleiders is het belangrijk dat alle uitvoerders – maatjes professionals en vrijwilligers – van het project een positieve benadering hanteren: niet oordelen, complimenten maken, deelnemers zelf verantwoordelijk maken, het voordoen via training, luisteren zonder oordeel, en vieren wat er te vieren valt.

Voor ouders en kinderen zijn positieve aandacht, en bevordering van het eigen initiatief cruciaal. De deelnemers moeten serieus worden genomen, ook de kinderen, juist de kinderen.

“Het gaat er om de kinderen te laten ervaren wat ze zelf samen kunnen bereiken”.

6.1 Voor de ouders/opvoeders deelname van belang omdat

Leren van elkaar

Voor de ouders/opvoeders die meedoen, zijn de projecten van Kansfonds belangrijk. De ondersteuning die zij krijgen van professionals en vrijwilligers ervaren zij als “*leerzaam*”. Maar ook het leren van elkaar tijdens het project is waardevol. Het is fijn om de problematiek met elkaar te kunnen delen: “*Ideeën uitwisselen, spuien, tips van anderen ‘hoe pak jij dat aan’. Ik voelde mij daardoor minder alleen in de slapeloze nachten die er ook bij horen.*”, zegt een van de deelnemers.

Zelfvertrouwen

Niet voor elke factor zijn de inspanningen van de projecten even belangrijk. De ouders/opvoeders krijgen zelfvertrouwen van het deelnemen aan het project en ze weten beter welke oplossingen er zijn voor de dagelijkse problemen waar zij mee kampen.

Flexibiliteit bij onverwachte problemen is nog steeds moeilijk voor de ouders, ook na deelname aan het project. De flexibiliteit blijkt ook moeilijk te versterken; de gezinnen hebben behoefte aan stabiliteit. Daarnaast is het niet makkelijk om vorderingen te boeken bij de opbouw van het eigen sociale netwerk rond de ouders/opvoeders. De sociale contacten die de ouders/opvoeders/ouders volgens de projectleiders meestal *een klein beetje meer* krijgen, zijn met name contacten die er al waren of die via het project lopen: met de vrijwilligers van het project, gevolgd door contacten met de burens/kennissen en professionals.

Ontmoeting en direct persoonlijk contact

Voor ouders werken ontmoetingsactiviteiten, interactieve workshops, lotgenotencontact, en goede begeleiding goed. Te kwetsbare, incapabele vrijwilligers werken volgens de projectleiders juist averechts. Voor de ontwikkeling van probleemoplossende vaar-

digheden is het beheersen van de Nederlandse taal essentieel. Daarnaast is een veilige sfeer belangrijk en een positieve/coachende aanpak waarin ouders worden gestimuleerd zelf een probleem op te lossen (maar hen tevens een vangnet wordt geboden als het niet lukt). Direct persoonlijk contact en het dicht bij de opvoeders staan, worden als belangrijk gezien.

“Ouders zijn veel aan het overleven, en als je te ver van hen af staat, kun je minder probleemoplossend bezig zijn.”

Opvoedondersteuning, minder stress

Door de stress die leven in armoede aan ouders/opvoeders geeft komt de opvoeding van de kinderen vaak in het nauw. Vrijwilligers kunnen helpen weer breder te gaan kijken en/of stress weg te halen. Het creëren van een veilige, laagdrempelige plek van belang, waar opvoeders hun verhaal kunnen doen. Wat ook hier goed werkt volgens de projectleiders is om opvoeders die in dezelfde situatie zitten met elkaar in gesprek te laten gaan, zodat zij elkaar kunnen ondersteunen en samen naar oplossingen kunnen kijken (samen leren, samen delen). Als ouders minder stress ervaren gaat het ook beter met de kinderen.

6.2 Voor de kinderen deelname van belang omdat

Voor kinderen is deelname aan de projecten in het programma van Kansfonds vooral van belang omdat ze er zelfvertrouwen in opdoen en omdat ze mee konden doen aan activiteiten. De ouders van kinderen die in armoede leven hebben vaak geen geld voor sport – of hobbyclubs. De projecten maken dit soort vrijetijdsbesteding bereikbaar. En dat wordt enorm gewaardeerd door de kinderen (en de ouders).

Bijna alle kinderen die deelnamen aan de projecten zijn blijer met zichzelf door deelname aan het project. Verder leren zij veel praktische vaardigheden: ze krijgen bijvoorbeeld hulp bij lezen, rekenen, taal of koken. Maar ook de weg naar de bieb wordt genoemd, en het makkelijker communiceren of samen spelen met andere kinderen.

Over activiteiten alleen gericht op kinderen hebben sommige projectleiders twijfels,

“Dan blijft de situatie thuis hetzelfde... en schiet de veerkracht van het kind er op den duur weinig mee op”.

De volgende voorwaarden zijn van groot belang bij het organiseren van activiteiten voor kinderen in armoede: regelmaat in de activiteiten natuurlijk, geen inschrijfgeld, een veilige en prettige sfeer op een laagdrempelige locatie in de buurt. De projectleiders noemen daarnaast als belangrijke aandachtspunten: niet alleen ‘arme’ kinderen uitnodigen – de kinderen moeten zich niet apart gezet voelen, maar mogen ook geen uitzondering zijn. Zij pleiten voor duidelijke begeleiding en sommigen zelfs voor een structurele nabespreking met de kinderen om na het spelen gezamenlijke reflectie over de leerervaring mogelijk te maken. Rolmodellen kunnen de kinderen helpen in het dagelijks leven, maar het allerbelangrijkst is het om hen de mogelijkheid te geven om mee te kunnen praten over dingen die er zijn in hun eigen omgeving.

7 Een geslaagd programma: gezinnen meer in balans

Vijf jaar na de start van *Opgroeien in armoede* in 2014 kan Kansfonds tevreden zijn over de opbrengst van het programma.

- De ouders en kinderen die aan de projecten deelnamen spreken in ontroerende bewoordingen over hun ervaringen.
- Ongeveer tweederde van de projecten bereikten een grotere doelgroep dan verwacht;
- Slechts 8 van de 54 projecten vielen af
- Tegen de 90% van de projecten die de eindstreep haalden lieten deelnemers een evaluatie invullen.

Met name op basis van de positieve ervaringen van de ouders en de kinderen spreken de onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut van een geslaagd programma. De projecten krijgen het rapportcijfer 9 van de deelnemers voor wie de activiteiten bedoeld zijn.

7.1 Minder alleen, meer meedoen

Armoede heeft de neiging om mensen te isoleren in de Nederlandse samenleving, maar de ouders en kinderen die deelnamen aan de Kansfonds-projecten zeggen daar minder last van te hebben door de deelname aan het project. De citaten in dit rapport spreken boekdelen, het titelcitaat voorop:

“Ik voel mij minder alleen en mijn kinderen kunnen nu meedoen”.

De ouders kunnen hun eigen situatie beter relativeren, doordat zij andere ervaringen horen: gedeelde smart blijkt hier halve smart. Alleen al het idee er niet alleen voor te staan maakt dat men zich meer gedragen voelt in de samenleving. Er zijn anderen die in dezelfde situatie zitten of anderen die hen kunnen helpen. De ervaren solidariteit

leidt tot meer veerkracht en zelfvertrouwen bij de ouders in armoede. Meer dan 90% van de volwassenen die meededen geeft dat aan. Ongeveer driekwart heeft bovendien meer inzicht gekregen in welke oplossingen er zijn voor dagelijkse problemen. En twee derde ziet makkelijker verschillende kanten aan een probleem. Ideeën voor oplossingen hebben de opvoeders gekregen van andere opvoeders in het project of van een vrijwilliger of maatje van wie zij soms hulp kregen.

De kinderen voelen zich blijer – “ik voel me nu mooi en speciaal” zei één van hen trots – omdat ze meer mee kunnen doen. Maar liefst 88% van de jonge respondenten kan door deelname aan het project meer participeren in de samenleving. Maar liefst 80% van de jongeren heeft door de projecten meer zelfvertrouwen gekregen en ongeveer de helft heeft kennisgemaakt met een gezondere leefstijl.

7.2 Meer in balans, meer veerkracht

Het Verwey-Jonker Instituut constateert op basis van dit onderzoek op programma-niveau dat het Kansfonds gelukt is om met de projecten *een bijdrage te leveren aan het verminderen van armoede door de draaglast van de gezinnen te verkleinen en de draagkracht te vergroten*. En dat was het doel van het programma *Opgroeien en opvoeden in armoede*. Vooral de psychologische draagkracht en daarmee de veerkracht van de gezinnen die meededen is groter geworden de afgelopen vijf jaar. In elk geval naar eigen zeggen. De financiële draagkracht vormt een ingewikkelder thema waar niet alleen de projecten – projectleiders, professionals, vrijwilligers en maatjes, bij betrokken zijn. Ook andere partijen in de samenleving zoals gemeenten, landelijke overheid, eigen netwerk, schuldhulpverlening, deurwaarders en werkgevers zijn daarbij nodig. Bovendien zijn financiële vaardigheden niet in een mum van tijd op te bouwen. Dat vereist een lange adem.

Er zijn misschien deelnemers geweest voor wie meedoen aan een project ook een voorzichtige doorbraak in de armoedesituatie betekende. Maar in de meeste projecten kwam dat niet zo vaak voor. Meestal was de ernst van de armoedeproblematiek te groot. Ouders en kinderen kregen een plek om op adem te komen; er werd gepoogd door deze psychologische rustpauze de vicieuze cirkel van stress, zorgen en paniek te doorbreken. Sommige projecten waren vooral uit op die psychologische rust die het opvoeden makkelijker zou maken. Andere projecten stuurden ook op vergroting van kansen op arbeid, inkomen en opleiding.

In de aandacht van de verzamelde projecten helde de balans in het programma over naar de domeinen 1 en 3: de domeinen van het persoonlijke leven en de maatschappelijke participatie. Het bleken belangrijke domeinen voor de betrokkenen; de achterstand van mensen op en onder de armoedegrens wordt ook op die gebieden gevoeld.

Maar weinig projecten zetten vol in op domein 2: het domein van financiën, arbeid en inkomen. En zo bleven veel opvoeders en kinderen in dezelfde financiële situatie als waarin ze begonnen.

In het verlengde hiervan vragen de onderzoekers zich af of de benadering die de projecten hanteren (persoonlijk, positief en met ruimte voor ideeën van onderop) ook vaker ingezet zou kunnen worden voor domein 2? En of een nieuw programma rond armoede en gezinnen zou kunnen inzoomen op het doorbreken van (nu nog veelal impliciete) intergenerationele overdracht van armoede binnen gezinnen? Kinderen uit arme gezinnen zouden een gelijke kans moeten krijgen en uit ander onderzoek weten we dat dat maar al te vaak niet het geval is. Zeker nu de kans op sociale mobiliteit in Nederland (qua stijging) aan het afnemen is, lijkt aandacht voor het doorbreken van overerfbare armoede de komende jaren een must.

8 Bijlage I: Projecten in Opgroeien en opvoeden in armoede

Van de 8 gestopte projecten plaatste Kansfonds er 4 in de categorie *Meedoen/Talentontwikkeling*, 3 projecten in de categorie *Opvoedondersteuning* en 1 project bij de categorie *Gezond Leven en eten*. De verzameling uitvallers heeft het onderzoeksresultaat niet noemenswaardig beïnvloed. Er bleven in alle categorieën voldoende projecten over om iets over het programma als geheel te kunnen zeggen.

Gestopt uit de eerste lichting:

- Leergeld Pluspakket (Leergeld, Veendam, Zuid-Oost Groningen)
- Werkplaats (H)artig/ Empowering next generation (Ondernemings Empowerment, Amsterdam Zuid Oost, Noord Holland)
- Armoede Vrouwenstudio's Rotterdam (SMI, Rotterdam, Zuid Holland)

Gestopt uit de tweede lichting

- Kunnen we het even hebben over armoede (Leergeld, Den Haag, Zuid Holland)
- Opvoeden doen we samen (Sovee, Amersfoort, Utrecht)

Gestopt uit de derde lichting

- Gezonde Opvoeding (Villa Voorstad, Deventer, Gelderland)
- Krachtvelden (Sedna, Emmen, Drente)
- Schatgraven, Financieel opvoeden Homestart Xtra (Wijz e.a., Zwolle, Overijssel)

Deelnemers aan eerste lichting:

- Big Bunch (Big Brothers Big Sisters, Amsterdam, Zuid Holland)
- Opgroeien in armoede (Moeder en Kindcentrum, Den Haag, Zuid Holland)
- Buurtpastoraat Geuzenwijk (Buurtpastoraat, Utrecht, Utrecht)
- Wijkgerichte aanpak Kinderen en armoede (Divers, Den Bosch, Noord Brabant)
- Money School (Diversiteitsland, Amsterdam Oost, Noord Holland)
- Kinderen in armoede (Dominicaner Klooster, Huissen/Nijmegen, Gelderland)
- Opgroeien met Bepkeringen (Handje Helpen, Utrecht, Utrecht)

- Kindersymfonie Plus (Jeugdwerk Den Haag, Zuid Holland)
- Kinderwijkenraden in achterstandswijken (Kies en Co, Leeuwarden en Den Bosch)
- Kidzz en Armoede/Met verbreding van inzicht en inzet (Mafcentrum, Maasbree, Limburg)
- Opgroeien en Opvoeden in Lombardije (Speeltuin Pascal, Rotterdam, Zuid Holland)
- Kinderen in Armoede (Samen Oplopen, Zeist, Utrecht)
- Be part (Stap, Kampen, Overijssel)
- Support Kids (Support Fryslân, Leeuwarden, Friesland)
- Bijdehand (Timpaan, Zuid West Friesland)
- Geluk en toekomst voor kwetsbare jeugd in de Wildemansbuurt (Toekomst voor Buurtjeugd, Amsterdam Nieuw West, Noord Holland)
- Arm en moedig (Wiel, Elburg, Gelderland)

Deelnemers aan tweede lichting:

- PopOpClub (Buurtlab, Rotterdam, Zuid Holland)
- Jonge gezinnen (Combiwel, Amsterdam, Noord Holland)
- Veerkrachtige gezinnen (Indigo Zorgservice, Schiedam, Zuid Holland)
- Gezonde ontw.van gezinnen met kinderen van 0-4 jaar (De Kern, Deventer, Overijssel)
- (K)rijg een ketting (Kids2b Kinderopvang, Appingedam, Groningen)
- Jonge studerende moeders (Lumens Welzijn, Eindhoven, Noord Brabant)
- Vader en kind, mankracht (Jimmy's, Groningen, Groningen)
- Opvoed en budget maatje (De Mussen, Den Haag, Zuid Holland)
- Spelen en leren in focuswijk Vlashof (Noordraad Heikant Quirijnstok, Tilburg, Noord Brabant)

- Op de kleintjes letten (Participe, Alphen ad Rijn, Zuid Holland)
- Kinderen van de voedselbank (Resto van Harte, Den Bosch, Noord Brabant)
- Maatjesproject jonge moeders (Avedan, Almelo, Overijssel)
- Kinderen en Armoede Fryslân (Solidair, Leeuwarden, Friesland)
- Een gezonde geest in een gezond lichaam (Spior, Rotterdam, Zuid Holland)
- Kopje thee na school (Tussenvoorziening, Utrecht, Utrecht)
- Meer kansen voor Kinderen in armoede (Tweede kans, Amsterdam, Noord Holland)

Deelnemers aan derde lichting:

- Campus Spangen (De Burg, Rotterdam, Zuid Holland)
- Samen Dromen-Samen Scoren (Het Buro, Leeuwarden, Friesland)
- Samen digitaal de toekomst in (Basisschool Horizon, Delft, Zuid Holland)
- Tiger life skill education (Ki, Utrecht, Utrecht)
- Baasspel (Kearn Welzijn, Burgum, Friesland)
- Armoede Hoogezand (Kwartier Zorg & Welzijn, Hoogezand, Groningen)
- Buurzaam koken (LEF team, Maastricht, Limburg)
- Samen Sterk (Maach, Helmond, Noord Brabant)
- Money Know How (Dock/Mekaar, Utrecht, Utrecht)
- De beter leven challenge (Solidez, Wageningen, Gelderland)
- Meer kracht door netwerkcoaching voor ouders (Steunouder Nederland, Gouda, Zuid Holland)
- Kanskiddz (Vaart Welzijn, Assen, Drenthe)
- Kansen voor Afrikaanse kids in armoede (Vice Versa, Amsterdam, Noord Holland)

COLOFON

Opdrachtgever
Auteur

Met medewerking van
Omslag
Uitgave

Kansfonds
Dr. M. van der Klein
M. Badou, MSc.
F. Stoutjesdijk MSc
L. Wilderink, MSc.
Ontwerppartners, Breda
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website: <http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-967-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2019.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Kansfonds ondersteunde in het programma “Opgroeien in Armoede” (2014-2019) 54 projecten in Nederland die zich richten op gezinnen in armoede. Het Verwey-Jonker Instituut evalueerde het programma en presenteert in dit rapport de resultaten van het onderzoek. Veel ouders, opvoeders en kinderen zijn blij dat ze mee konden doen aan een project. *Ik voel mij minder alleen en mijn kinderen kunnen nu meedoen*, vertelde een moeder aan de onderzoekers. De gezinnen wonnen aan veerkracht en lijken de zorgen die gepaard gaan aan een leven op het minimum beter aan te kunnen.

VERWEY-JONKER INSTITUUT
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht

T 030 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl